

Újpesti

2002. december IX. évfolyam 4. sz.

Helytörténelmi Értesítő

Hazardírozó nagyapám fö-
lött megint beborult az ég.
Csődbe került. A fiataloknak
kapóra jött a lehetőség, hogy
színházat bérelhetnek Újpe-
sten. Minden
színészben ég a vágy, hogy valamennyi sze-
repet eljátssza, amiről álmódott, s a szerep-
osztásba rajta kívül ne szólhasson bele sen-
ki. Különköltöztek, kölcsönöket vettek fel.
Az újpesti Tavasz utcában szép nagy, kertes
villalakást rendeztek be pazarul. Ez 1909
elején lehetett. Apám, Papír Sándor joggal
számított rá, hogy rajongói a perifériára is
követni fogják. S ebben nem is csalódott.
Nagy társulatot szerződtettek, amelynek

többek között tagja volt Neményi Blanka,
Somogyi Kálmán, Somossy René, Szöreg
Gyula, Göndör Aurél, Szentes Jankó és
még sokan mások.

A színház virágzott. Játsoztak fran-
cia vígjátékokat, népszínműveket, nagy-
operettet, drámát. Szobáink falait ezüs-
töztött, aranyozott, selyemszalagos babér-
koszorúk borították. A bejárat előtt estén-
ként tolongtak a bérkocsik, magánfogatok.
A színház zenekarát jó karmester dirigálta.
Divattá vált Újpestre látogatni Papírék ele-
gáns kis színházába, ahol mindig telt ház
volt; az előadásokat kitűnő színészek, ügyes
rendezők vitték színre. □ Szepes Mária

Iparosodás Újpesten 1900-1930

„Iparvasút. Az Egyesült Villamossági Rt. újpesti gyártelepére iparvasutat épített. A közigazgatási bejárás Söpkéz Sándor vasúti és hajózási főfelügyelő vezetésével már meg is tartatott s az iparvasút építésére az engedelem megadatott. A villamossági rt. és a közúti vasúttársaság között némi szerződési ellentétek merültek fel, de reméljük, hogy ezek is mielőbb elsimulnak s az »Egyesült Villamossági Rt.« rövid idő alatt teljes erejével működésbe hozhatja újpesti gyártelepét.” (Ujpesti Hírlap, 1900. október 14.)

„E hó 2-án tartott képviselőtestületi ülésen polgármesterünk előadta a vízvezeték ügyében folytatott tárgyalásokat, behatóan, nagy körültekintéssel s feszült figyelem mellett boncolgatta a nagy horderejű ügy minden porcikáját, a képviselőtestület [...] a belga cég ajánlatát, mint legelőnyösebbet, a részleges tárgyalás alapjául elfogadja.” (Ujpesti Hírlap, 1909. június 13.)

„Ujpest egyik legnagyobb gyára, amely a belföldre való termelésen kívül, jelentékeny és számottevő kivittel is rendelkezik, az 1885-ben alapított »Kohn és Fried« vegyészeti gyár az utóbbi évek folyamán rohamos fejlődésnek indult. Több utcára terjedő hatalmas gyártelepén kívül Kollár Miklós cégtulajdonosnak, Monfalconében hason természetű gyára van Kollár és Breitner cégbejegyzéssel. A két gyártelep egyesült [...] Ujpest és Monfalcone Vegyészeti Gyárak néven.” (Ujpesti Napló, 1915. február 28.)

„...aztán elmentünk megtekinteni a Matu cipőgyárat, amely a Váci út 26. szám alatt van. Lévai Zoltán úr a gyár agilis ifju vezetője [...] végig vezetett a hatalmas telepen. Módunk volt csodálni a modern technika vívmányait, a gépek tökéletes munkáit. A szabáson kívül itt mindent gép végez. [...] Boszorkányos gyorsaság, szemképráztató ízlés és precíz munka az, ami a Matu cipőgyárban élénk tárult. Egy darab Amerika! [...] Végül elmentünk oda, ahol a már kész cipőket csomagolják. Minden pár cipő egy »Matu Shoe«

feliratú – szétterjesztett szárnyú turul, a háttérben egy amerikai lobogó – vignettás dobozba kerül, hogy aztán világhódító útjára engedjék a már is nagy keresletnek örvendő híres »Matu« cipőket.” (Ujpesti Kurír, 1924. június 19.)

„Jubilál az Ehrenwald László Rt. Most ünnepli ugyanis harminc éves fennállását az Ehrenwald László Fakereskedelmi és Építészeti Rt. [...] Ujpest közönségének nem kell bemutatni azt a céget, amelyet 1899-ben alapított Ehrenwald László mai székhelyén, Árpád út 114-120. alatt és mely mindig a polgári szoliditás és a becsületes kereskedelem mintaképe volt [...] Amikor jubileuma alkalmából szeretettel köszöntjük a céget, mint a polgári megbízhatóság mintaképét, azt hiszszük nem mondunk novumot, ha eláruljuk, Ehrenwaldék saját telepükön nagy készletet tartanak épület és asztalos faanyagokból. Vevőköriük nem csupán a helybeli asztalosokból, gyárakból és vállalatokból áll, a fővárosból is rengetegen vásárolnak az Ehrenwald László Rt.-nél, hisz ennek a cégnek szoliditása szinte utolérhetetlen.” (Ujpesti Napló, 1929. június 15.)

„Végre jobb lesz az uccák közvilágítása! Az eddigi 900 lámpán kívül, újabb 900 lámpát tartozik a Phöbus még ebben az évben felszerelni. A közüzemi bizottság e hó 19-én este tartotta ülését a városházán dr. Semsey Aladár polgármester elnöklése mellett. Az ülés után a közüzemi bizottság tagjai a Phöbus megbízottaival a helyszínen tekintették meg azokat a sötét uccákat, amelyek világítását a szerződésből járó új lámpákkal meg kell javítani [...] A közüzemi bizottság a szerződés kötelezettségein túlmenő eredményt is ért el. Ugyanis a vállalat képviselői kijelentették, hogy 10.000 pengő ellenében a szerződés szerűen előírt 900 lámpa helyett 1200 lámpát szerelnek föl és a már meglévő világítást akként is javítják, hogy az égők erejét növelik. Égőerősségüket tekintve tehát az eddigi 900 lámpa helyett közel 2900 közvilágítási lámpája lesz Ujpestnek.” (Ujpesti Napló, 1929. június 20.) □ (Összeállította Szöllősy Marianne)

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
HIRMANN LÁSZLÓ
DR. KÖRÖS ANDRÁS
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:
IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA
KÖRÖS ANIKÓ
KRIZSÁN SÁNDOR
DR. SALLAI JÁNOS
SZÖLLŐSY MARIANNE

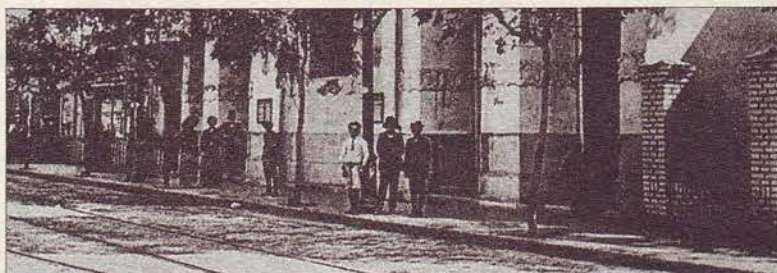
Számunk szerzői:
BERDA JÓZSEF *költő*
FERICSÁN KÁLMÁN *tanár*
HIRMANN LÁSZLÓ *tanár*
IVÁNYI JÁNOS *okleveles építőmérnök*
KLEIN JÓZSEF PÉTER *tanár*
KRIZSÁN SÁNDOR *gyűjteménykezelő*
DR. KRISKA GYÖRGY *egyetemi
adjunktus (ELTE)*
LADÁNYI LÁSZLÓ *tanár*
DR. SALLAI JÁNOS *határőr alezredes*
SALAMON LAJOS *nyugdíjas*
SZEPE Mária *író*
SZÖLLŐSY MARIANNE
helytörténetgyűjtemény-vezető
DR. URBÁN LÁSZLÓ *irodalom-
történész*

Szerkesztőség:
1041 Budapest, István út 14.
Tel.: 231-3160, fax: 231-3161
Kiadja: Újpest Önkormányzata
Lapterv: BANGA FERENC
Műszaki szerkesztő:
GELLÉRT KATALIN
Nyomdai kivitelezés:
PÉ-PRINT BT.
Felelős vezető: SZÜCS ERNŐ

Újpesti

2002. december IX. évfolyam 4. sz.

Helytörténeti Értesítő

Népszínház az István úton (részlet)

1	SZEPE Mária <i>A színház</i>
	Múltidéző
2	<i>Iparosodás Újpesten 1900-1930</i> Összeállította SZÖLLŐSY MARIANNE
	Tanulmány
4	SZÖLLŐSY MARIANNE <i>Iparváros a főváros árnyékában: Újpest</i>
	Közlemények
9	KRIZSÁN SÁNDOR <i>Az újpesti lóvasút, 1. rész</i> <i>Az első vonal születése</i>
12	LADÁNYI LÁSZLÓ <i>Gyapottermesztés Káposztásmegyeren</i>
13	DR. SALLAI JÁNOS <i>Újpest rendvédelmének története</i>
16	KLEIN JÓZSEF PÉTER <i>Az első dalárda</i> <i>„kis Amerikában”</i>
19	IVÁNYI JÁNOS <i>25 éve égett le a Magyar</i> <i>Pamutipar fonodája</i>
21	DR. KRISKA GYÖRGY <i>A Csömöri-patak</i>
23	DR. URBÁN LÁSZLÓ <i>Berda József összegyűjtött versei</i>
24	BERDA JÓZSEF <i>Elkergetsz, de én kenyérrel</i> <i>kínállak téged..., A szabadság szép nevében</i>
	Híres újpestiek
25	HIRMANN LÁSZLÓ <i>Rákóczy Géza</i>
	Interjú
28	FERICSÁN KÁLMÁN <i>„Adok neked kenyeret, add vissza a kenyeret!” Beszélgetés a 80. születésnapjára</i> <i>készülő Szusza Ferencsel</i>
	Levelesládánkból
31	SALAMON LAJOS <i>Háborús emlék</i>
31	<i>Felhívás</i>
32	Helytörténeti hírek

Iparváros a főváros árnyékában: Újpest

Károlyi István gróf – a 19. század főúri divatja szerint – fiatal éveit Nyugat-Európában töltötte. Mezőgazdasági tapasztalatait hazatérése után elsősorban főteli birtokán kamatoztatta. Már az 1830-as években fejlett majorsági rendszerű gazdálkodást épített ki. Birtokának ezen a részén szőlőtermeléssel és konyhakerti növények termelésével foglalkoztak az idetelepülők. Az úgynevezett Istvánhegytől délre építették házaikat az első szőlőművelők (köztük Mildenerger, a promontori kocsmáros is, az első haszonbérleti szerződés egyik kedvezményezettje). A szőlőtelepítés egyik oka lehetett az is, hogy a filoxerajárvány itt is – mint Magyarország más területein – nagy pusztítást végzett. A kipusztult szőlőültetvény helyét korszerű módon kívánta hasznosítani a tulajdonos. A modern európai elvek szerint gondolkodó főúr az alábbi kitételek mellett kötött szerződést a letelepedni kívánó polgárokkal: „Minden megtelepedő házzal bírósági lakosok mindenféle gyárokat szabadon állíthatnak, és akár minémű kézi mesterséget vagy kereskedést a hazai törvények korlátai közt szabadon folytathatnak; egyedül a mészárszéki, serfőzés, és mérés, úgy az épületfával való kereskedési jussok kivételével.”

A betelepülők több kedvezményt kaptak az uraságtól annak érdekében, hogy az iparfejlődés minél zökkenőmentesebben kezdődhessen el. Ezek közül talán az egyik legjelentősebb a következő: „A Káposztás-Megyeri Duna parton az Uraság által kimutatandó helyen való kikötő minden lakos által szabadon, és közösen használtatik, úgy mind azon által, hogy a Duna hajókázás, és azzal egybe kötött hajóvontatás akadályozva ne légyen.”

Iparfejlődést támogató intézkedései között figyelemre méltó az a feltétel, melyet a szerződés következő részében olvashatunk: „Hogy a gyárok, mesterségek, és kereskedelem minél előbb virágozhassanak, a megtelepedni kívánóknak előre is alá kell magokat vetni azon

szabálynak (statutum) melynél fogva magok között sem céheket formálni, sem az ipart megszorító kiváltságos leveleket (exclusivum privilegium) szerezni nem fognak; hanem mindnyájan ugyan azon egy jussal élhessenek...”

Károlyi eszméiben olyannyira ipari jelentőségű települést képzelt el, hogy a bérleti szerződés külön foglalkozik a megvalósítandó építkezések külső alakjával, melyből egyértelműen városias kép rajzolódik a szemünk elé: „Ezen új gyarmat díszítése, és a tűzkár elmellőzése végett köteleztetnek a vállalkozók és minden építeni vágyók házakat homlokukkal az utca felé építeni és úgy, hogy oda semminémű dísztelen és a jó ízléssel ellenkező épületek ne tétessenek, a tető cserépből, vagy zsindelyből legalább, a kerítés pedig kőfal vagy deszkából engedtetik, sövényezés és körül árkolás egyáltalán tiltatik...”

Újpest 1932-ben megjelent monográfiájának szerzője, dr. Ugró Gyula – a város első polgármestere – az alábbiak szerint méltatja a saját korában is reformeszméket idéző, Széchenyi István gondolataival egybevágó üzleti megállapodást: „A modern államok legerősebb alapja: a szabad ipar és a szabad kereskedelem, s akkor amidőn az összes magyar városok iparosai és kereskedői évszázadokon át sínylettek még az elavult rendszer békói alatt: az új telepen már kizárattott a céh rendszer, valamint a kiváltságos levelek létesítése is, s ezek helyett gróf Károlyi István a szabad forgalmat és a szabad ipart honosította meg.”

Milyen hatással volt ez a gondolkodás a település fejlődésére? Megvalósultak-e az ipar- és városias fejlődésre vonatkozó grófi elképzelések?

Vegyük elő az olykor unalmas, de mindenképpen jellemző statisztikai adatokat! Az adatok szintén Ugró Gyula fent említett művéből származnak:

1840-ben 22 épület volt a településen, a kiegyezés után egy évvel, 1868-ban 229, a századfordulón 2314, 1930-ban 3604 lakóházat tartottak nyilván. Az említett kilencven év

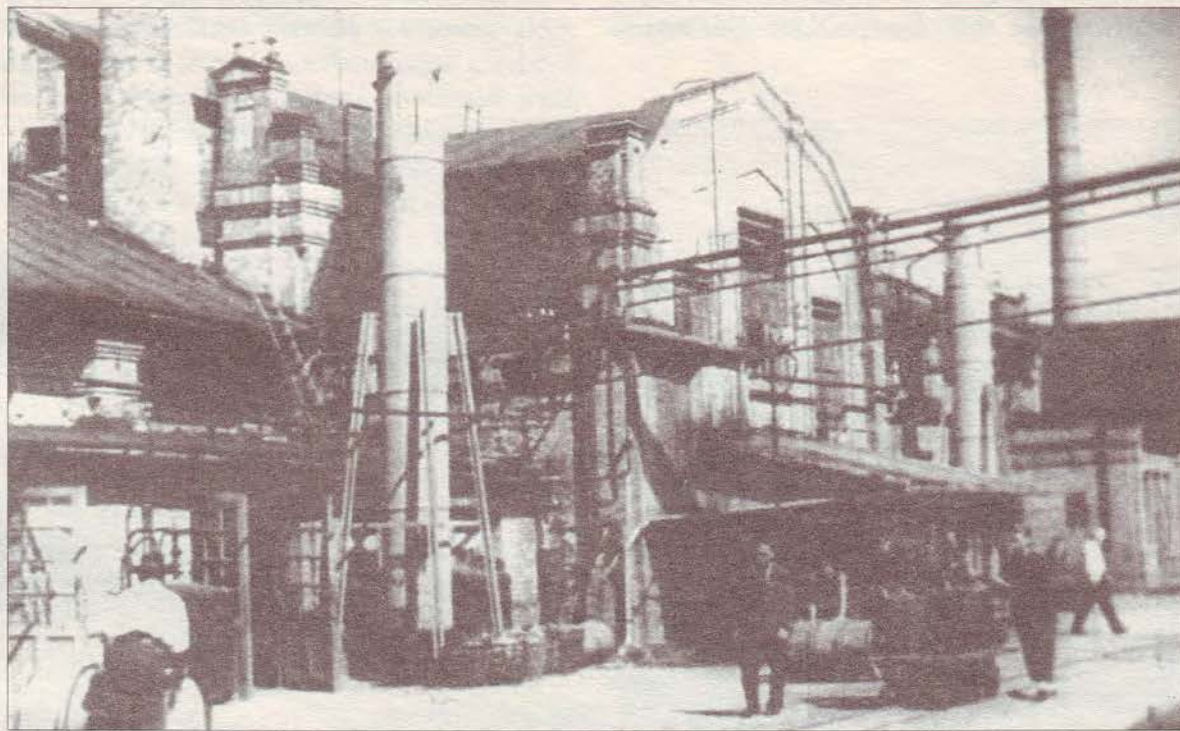
alatt a lakosság száma 448 főről 67 283-ra emelkedett.

A rohamosan szaporodó lakosság döntően iparosokból és kereskedőkből állt. Itt is segítségünkre lehet a statisztika: 1840-ben – a fűszerkereskedők és mészárosok mellett – 9 asztalos, 5 cipész, 4 ács, 3 tímár is beköltözik Újmegyér községbe. (A település neve 1841-ben változik Újpestre.) 1930-ban már 390 asztalos-, 433 cipész-, 11 ács- és 9 tímármester dolgozott a városban.

Nem szokatlan az a gyakorlat, hogy a meglévő kisiparból fejlődik ki a később meghatározó jellegű nagyipar. Újpest kitűnő lehetőséget kínált a fővárosból áttelepülni kívánó befektetőknek, vállalkozóknak. Az olcsó telekár és a Károlyi István által garantált lehetőségek csábítóan hatottak, sok más mellett, a pesti vállalkozók számára is. Ugyanígy vonzó volt a közlekedés, nemcsak a Duna vízi útja, de 1846-tól a Pest–Vác vasútvonal, és a közúti áruszállítás is. A lakossági közlekedést pedig 1866-tól a lóvasút, majd 1890-től a villamos bonyolítja Újpest és a pesti Széna (ma Kálvin) tér között.

Kik voltak az első telepesek? A bőr- iparosok között találjuk már 1840-ben Löwy

Ignácot, aki pesti adófizető, id. Löwy Bernátnál tanulta a mesterséget. Majd ugyanitt olvashatjuk Wolfner Julius nevét, aki Pesten, nagybátyja üzletében tanulta a gyapjúmosást és birkanyersbőr-kereskedést. 1855-től testvérével, Wolfner Lajossal Wolfner Gyula és Társa Közkereseti Társaság néven alapítottak vállalatot. Nevük örökre beíródott Újpest történetébe: Löwy Izsák, az említett Bernát testvére, Újpest község első jegyzője, Wolfner Lajos 1851-ben esküdt, 1854-től 1873-ig pedig törvénybírói tisztet töltött be. Haláláig tevékenyen vett részt a település gazdasági, kulturális és közéleti irányításában. 80. születésnapján, 1904-ben, érdemei jutalmául „újpesti” előnévvel nemességet kapott és a község díszpolgárává választották. Halála alkalmával így emlékezik meg róla az Újpest című újság 1912. március 31-i száma: „Városunk fejlődésének egyik hatékony tényezője volt az elhunyt, aki ipari vállalatával adta meg az első lépést ahhoz, hogy itt munkáslakások települjenek meg, és így a régi telepből évtized során Magyarország legnagyobb rendezett tanácsú városa (1907) és az ország mondhatni első gyárvárosa lett... Emberbaráti könyörületessége, a szegények iránt érző szíve sűrűn nyilatkozott

Wolfner Cipőgyár

meg a jótékony célú adományokban. A régi közgyűlési jegyzőkönyvek tanúságai annak, hogy újpesti Wolfner Lajos mennyit áldozott a szegények, az iskolák, az óvodák céljaira. Legutóbb is a folyó évben 5000 koronás alapítványt tett a szegény gyermekek istápolására.”

Fiai közül Tivadar Németországban, Angliában és Franciaországban szerzett tapasztalatokat a nagyiparban. 1898-tól meghatározó egyénisége volt az immár M. Kir. Honvédség Egyetlen Bőr- Hadfelszerelési Gyárának. Szakmai munkáján kívül bekapcsolódott a helyi és fővárosi politikai életbe: elnöke lett a Kereskedelmi és Ipar Kamarának, igazgatósági tagja volt a Gyáriparosok Országos Szövetségének. 1918-ban bárói rangot kapott. A Wolfner család gyárai komoly termelési eredményekkel dicsekedhettek, adataik szerint 1938-ban több mint 544 000 db nyersbőrt dolgoztak fel, 1229 munkást és 173 tisztviselőt foglalkoztattak. Hadi felszerelési üzemként a második világháború alatt is komoly teljesítményt nyújtottak. Jogutódai az államosítás után a Táncsics Bőrgyár és a Duna Cipőgyár voltak. A rendszerváltás után ezek megszűntek.

A fővároshoz csatolás idején több bőrgyár működött Újpesten. A Wolfneréké mellett a második legjelentősebb a Mauthner testvérek vállalata volt. A céget 1887-ben alapí-

Az újpesti Mauthner Bőrgyár 1910-ben

totta Mauthner Mihály, egy igazi bőriparos dinasztia leszármazottja, akinek apja Mauthner Náthán pesti bőrnagykereskedő volt. Mihály megvéve Jordán Károly Váci úti gyárát, korszerű üzemet létesített. Gőzgépeket vásárolt, iparvágányt építtetett. 1921-ben Turul Cipőgyár Rt. néven közkereseti társaságot alapítottak, napi 1000 pár cipő gyártásával. A 2 üzem 1933-tól átállt a finombőrök gyártására. A kesztyűbőrgyártás sikerét igazolta például, hogy sokszor 200 munkás is dolgozott a konfekciós részlegben. 1950-től jogutódja az Újpesti Bőrgyár lett. A rendszerváltás után ezt is felszámolták.

Köztudott, hogy Újpestet a bőripar mellett a textilipar fellegváraként („magyar Manchester”) is emlegették. A Károlyi grófok iparosítási törekvése ösztönzően hatott erre az iparágra is.

Az első textilüzem 1882-ben került Újpestre. Roger Tatham angol vállalkozó újpesti fonodájának épületeit ebben az évben kezdték építeni a Károlyi Sándortól kedvezményesen vásárolt 4000 négyszögölnyi területen. Így ír erről az Újpesti Közlöny 1882. október 1-jei számában: „A Vasút [ma: Görgey Artúr] utca mellett, a vörös keresztnél egy szövőgyár épül, amely két hó alatt munkáit megkezdi. A gyár már azért nagyon előnyös Újpestre nézve, mert benne 13. életévét betöltött suhancból kezdve a legkorosabb ember is, ki más munkára képtelen, kaphat alkalmazást. Nehéz munka nincs; a munkások csak gépeknél alkalmaztatnak. A már meglévő 1600 négyzetméteres kiterjedésű termen kívül a jövő tavaszra még három ép ily nagy termet akarnak még hozzáépíteni, és így községünkben pangó általános munkahiányon ezen gyár egy kis lendületet fog adni, ezenkívül a budapesti határban, közvetlen az indóház mellett Jutta-gyár szintén épül, mely Újpest jövőjére szintén nagy befolyással bír, mert az ottan alkalmazandó egy néhány száz munkás nálunk fogja szükségleteit bevásárolni és itt helyben lakni.”

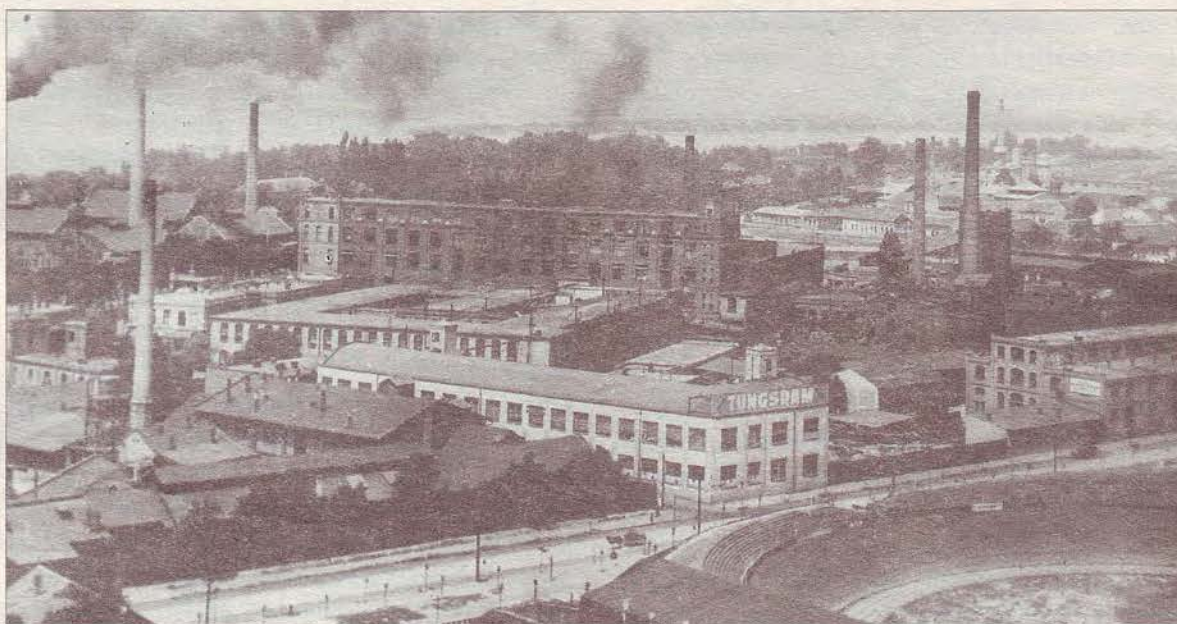
Az angol vállalkozó 1883-ban eladta cégét a Magyar Országos Banknak, mely így 1887-ig üzemelt. 1887-ben német tőkével Magyar Pamutipar néven éledt újjá Magyarország első és akkor egyetlen pamutfonodája. A századfordulót követően folyamatos fejlődés jellemezte az újpesti textilipart is, mely

különböző átszervezések után más, például óbudai üzemekkel kiegészülve működött. A pamutgyár fejlődését hadiüzemmé nyilvánítása is serkentette: az 1930-as adatok szerint 2500 dolgozót foglalkoztatott, s ennek 15%-a újpésti, 22%-a budapesti lakos volt. A gyár 1948 utáni jogutódja a rendszerváltás után 5 évvel zárta be végleg kapuit.

Pontos szerepe volt a város életében a ma is működő cérnagyárnak, mely – nagyatádi testvérüzemével együtt – a húszas évek végétől egyedül látta el cérnával a háború után megmaradt magyar területeket. 1922-től Walkó Lajos, akkori kereskedelemügyi miniszter kezdeményezésére tárgyalások kezdődtek angol tőkéskörökkel. A Coats-konzern pozsonyi gyárának (alapítva 1901-ben) igazgatója, Bodó Albert kapott megbízást az újpésti gyár alapítási ügyeinek intézésére. A terület kiválasztásában ismét az olcsó telekárak játszottak szerepet. Bodó közvetítésével az angol tőkések megvásárolták Károlyi László gróf káposztásmegyeri birtokának Duna mellett elterülő 25 400 négyszögöles részét. Ezzel egy időben a kereskedelemügyi miniszter az alábbi kedvezményeket biztosította a készülő cég számára: az új gyár 15 évre szóló adómentességet élvez, 25-35%-os vámvédelmet kap, engedélyezte a nyerspamut vámmentes behozatalát. A beruházás fokozatosan való-

sult meg 1924 és 1926 között. Így az 1926. április 22-én tartott avatási ünnepség idején az üzemek már teljes kapacitással dolgoztak. A cég jelentősége helyi szempontból szinte felbecsülhetetlen volt, ugyanis döntően női munkaerőt alkalmazott. A statisztikai adatok a következőképpen jelzik ezt: 1926-ban: tisztviselő: 19; munkás férfi: 48; munkás nő: 230; művezető: 6; 1936-ban: tisztviselő: 13; munkás férfi: 63; munkás nő: 405.

Újpest azonban nemcsak a „könnyűipar” ágazatának adott otthont. Ma is működő legjelentősebb vállalatát 1900-ban is a fővárosból „kapta”. Ekkor már öt éve működött az Egger és Társa közkereseti társaság a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank tőkéjével a VII. kerületi Huszár utcában. Az izzólámpagyártással foglalkozó üzemnek Ausztria-Magyarországon nem volt versenytársa. Ilyen körülmények között nem csoda, hogy lassan kinőttek a pesti telephelyet. A bővítés a beépítettség miatt Budapesten már nem volt lehetséges. Új terület után kellett nézni. A Kereskedelemügyi Minisztérium anyagi segítségével Károlyi Sándor gróftól 13 500 négyszögöl telket vásároltak, azzal a kikötéssel, hogy a létesítendő üzem minimum 1200 munkást foglalkoztat majd és napi 25 000 db izzólámpát gyárt. Milyen volt a helyi reakció? Nézzük az újságot! Újpésti Közlöny, 1900. október 14. –

A Tungsram és Brown-Boveri távlati képe 1929-ben

„Újpest község fejlődését nagyban előmozdítja az az óriási ipartelep, amely most épül Újpesten. Az országszerte ismert »Budapesti Egyesült Villamossági Rt.« (a volt Egger és Társa), amelynek Budapesten, a Huszár utcában van hatalmas gyára, most Újpesten is nagy gyártelepet létesít, ahol 7-800 munkást fog alkalmazni... Mindenesetre öröndetes, hogy vármegyénknek amúgy is virágzó községe ez által a gyártelep által is óriási lendületet nyer a fejlődés terén és a munkás alkalmazásával munkanélküli emberei is foglalkozáshoz jutnak, sőt új munkások felvételével a lakosság száma is nagyban emelkedik.”

Mennyire igaza volt a hírlapírónak! 1913-ban a gyárban foglalkoztatottak száma már 3600 főre emelkedett, hazánkban ekkor csak a Csepeli Weiss Manfréd Acél- és Fémművekben dolgoztak többen, ott 6000 munkás volt. A vállalat 1921-ben kutatólaboratóriumot létesített, melynek eredményei hamarosan világszinten is ismertté tették a céget. Újpest szempontjából nagyon jelentős személyiségek dolgoztak ekkoriban a gyárban. Aschner Lipót volt a cég egyik igazgatója, aki az UTE egyik legfőbb vezetője és (a cég révén) mecénása lett. A menedzser típusú igazgató olyan szakembereket hozott a kutatás területére, akik tevékenyen járultak hozzá a kor elektronikai fejlődéséhez. A televíziós laboratórium vezetőjeként itt dolgozott Czukor Károly. A kutatólaboratórium egyik vezetője lett Bródy Imre, a kriptongázzal töltött izzólámpa feltalálója. Bay Zoltán fizikusnak jelentős szerepe volt a fénycsövek és elektroncsövek fejlesztése terén. Millner Tivadar dolgozta ki a nagykristályos wolframszál előállításának elméleti alapjait. 1922-ben indult meg a rádiócsőgyártás, 1930-ban 1 123 000 db készült ebből a termékből, melyből jelentős exportot bonyolított az üzem. Az 1930-as évek jelentős eredménye volt a wolfram-, majd kriptonlámpák gyártása. 1937-től Európában negyedikként kísérleteztek sikeresen televíziós képátviteli lehetőségekkel, a háború alatt pedig – a később az űrkutatásban felhasznált – holdradar-kísérleteket végeztek Bay Zoltán vezetésével. A Tungsram Rt. egyike azon újpesti gyáraknak, melyek ma is üzemelnek, a General Electric cégcsoport tagja.

A Chinoin gyógyszergyárat 1912-ben alapították. Az Újpesti Hírlap, 1912. április 14-én így tudósított a történetekről: „A közelmúltban alakult Dr. Kereszty, Wolf és Társai Vegyészeti Gyár Rt. új gyártelepét Újpesten a Phöbus Villamossági Rt. áramfejlesztő telepének szomszédságában építik fel. Az új gyárat most kezdik meg építeni és a nyár folyamán már üzembe is fogják helyezni.”

Valóban, a Károlyi gróftól vásárolt 9 000 négyzetméternyi területen már júniusban megindult a termelés. Ez a cég is gyors fejlődésnek indult. Jelentős kutatómunkával ekkortájt szabadalmaztatták az Aszpirin alapanyagát. A Chinoin Rt. 1918-ban már 1050 munkást foglalkoztatott, ebből 530 volt nő. Az 1930-as évek jelentős felfedezései voltak a Coderit, a Demalgon, és ekkor szabadalmaztattak jó néhány ismert vitamint is.

A felsorolt vállalatok nemcsak a munkanélküliséget csökkentették vagy a lakosság létszámát növelték. Tevékenyen vettek részt a város infrastruktúrájának kialakításában is. Az iparvasutak építése a villamosközlekedés fejlődéséhez vezetett. Az utcák kövezését, csatornázását, a világítás kiépítését minden vállalat segítette a saját érdekövezetében, s ez a közigazgatás számára tetemes támogatást jelentett.

1930-ra az Ister Magyar Vízmű Rt. 63. 504 méter vezetékkel, 24 közkúttal és 2658 bekapcsolt ingatlannal rendelkezett; az áramszolgáltatást a Phöbus Villamos Vállalatok Rt. biztosította, a cég a közvilágításra 1822 darab lámpát üzemeltetett, a vezetékhálózat hossza 143,9 km volt; a magán- és ipari gázszolgáltató az Általános Osztárk-Magyar Légszesztársulat volt, a csőhálózat a 40 000 folyómétert is meghaladta; a csatornával ellátott terület 55 035 folyómétert tett ki 1000 db tisztítóaknával és 2200 db víznyelővel; a burkolattal ellátott közutak hossza meghaladta a 36 008 folyómétert, ebből 10 125 folyómétert aszfalt, 20 090 folyómétert kockakő borított.

Újpest 1929-ben megyei jogú város lett; mindezek alapján nyilvánvaló: több szempontból nem jelentett előrelépést 1950-ben a főváros IV. kerületévé való alakulás a település számára. □

Az újpesti lóvasút, 1. rész

Az első vonal születése

A 19. század derekán Újpestet „közelebb kellett vinni” a már szinte fővárosi rangra emelkedő Pest városához. Valószínűleg így vetődött fel – külföldi példa alapján – a lóvasút létesítésének a gondolata. Ez minőségi változást jelentett a Pestre irányuló közlekedésben. Az első, éppen Újpestre vezető vonal szorgalmazójaként ezért lépett fel Károlyi Sándor gróf.

A terv helyesnek bizonyult. Újpesten 1870-ben már 6722-en laktak. Az ő Pestrejuttatásukat a döcögő, rendszertelenül induló omnibusz már nem tudta biztosítani.

Előzmények

1863. október 11-én tartott tanácskozást Károlyi Sándor gróffal az élen az a társaság, amely a Pestről Újpestre vezető lóvonat megépítéséhez az első hivatalos lépéseket megtette. Előmunkálati engedélyt kértek, elkészítették az építési tervek és a költségvetést, majd végleges építési engedélyért folyamodtak. Az építkezéshez az év novemberében a pesti városi hatóság, 1864 februárjában pedig a megyei vezetőség adta meg a szükséges hozzájárulást.

Elvégezték a mérnöki munkát, majd felmérés készült a forgalom várható nagyságáról is. Az új vasút programját májusban több napilapban is közzétették. A Pesti Napló 1864. május 5-i számából idézünk: „A pest-újpesti lóvonatú vasut földadata, hogy rendes személy- és fuvarforgalmat létesítsen a nevezett két hely között, mérsékelt vitelbér mellett. A tervezett vonal a szénatéren (ma: Kálvin tér), a Két oroszlánnál indul meg, az ország- és váczi ut közepén haladva, az államvasut indóházánál a töltés közelében, áttér a váczi országut balfelére, s ugyanazon irányban folytatja futását az újpesti Wagner-féle teleknél fekvő végpontjáig, a téli kikötő zártöltése közelében.” (A kikötő töltése a mai Zsilip utca vonalában

helyezkedett el. Érdemes megfigyelní, hogy itt a Váci út szintje az utca kereszteződésénél, az egykori töltés helyén magasabban fekszik.) Az építők megadták a leendő vonal műszaki és az előre számított gazdasági paramétereit is.

Ezzel egyidejűleg kibocsátották az építéshez szükséges tőke fedezetére szolgáló részvényeket. A közzétett tervek hatására sikerült megfelelő anyagi alapot teremteni. Ezt követően építési engedélyért folyamodtak a Helytartótanácsához. A kérelem a pest-újpesti vonal építésére és Pest város területén létesítendő minden ló- és gőzüzemű vasút előjogának biztosítására vonatkozott.

November 17-én a hatóság és a helyi közigazgatás képviselői, valamint a vállalkozók részvételével megtartották az engedélyezési tárgyalást, majd 18-án bejárták az útvoalat. Menet közben tisztáztak egy sor műszaki jellegű kérdést.

A Helytartótanács 1865. április 22-én adta ki a végleges engedélyt. Ebben meghatározták, hogy „a Pest Új pesti lóvonatú vasút ezen engedély okmány kelte napjától számítandó két év alatt felépítendő ’s az üzlet megindítandó mert különben e’ feltétel nem teljesítése esetében az engedély önként megszűntnek fog tekintetni.” Kikötötték még a 40 éves koncesszióidőt, valamint azt, hogy ennek lejártával a vasútvállalat összes felszerelése (a lovak kivételével) ingyen Pest város tulajdonába megy át. Továbbá előjogot kaptak minden Pest területén építendő, kizárólag lóvontatású vasútvonal létesítésére.

Az engedélyokirat birtokában, Károlyi Sándor gróf elnökletével május 22-én megtartották a társulat első közgyűlését. Határozatban mondta ki a közgyűlés a részvénytársaság megalakulását és a Pesti Közúti Vaspálya Társaság (PKVT) cégnév felvételét. A társulat alaptőkéjét 220 000 forintban állapították meg. A cég vezetését a választmány intézte, elnöke Károlyi gróf volt, alelnöke Hollán Ernő, déli-

vasúti felügyelő, majd a Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztérium államtitkára. Műszaki igazgatónak Bielek Miksát, a budai Józsefipartanoda tanárát, később műegyetemi tanárt, kereskedelmi igazgatónak pedig Jellinek Mór közgazdászt, nagykereskedőt választották.

A részletes építési feltételeket októberben több alkalommal tárgyalták. Az eredeti tervekhez képest néhány változtatás történt (a vonal vezetése a pesti végállomástól kiindulva ne az úttest közepén, hanem a bal szélén épüljön; az eredetileg tervezett vas pályaafélpítményi rendszer helyett a gyorsabban kivitelezhető és olcsóbb farendszert alkalmaznak). Ezután megkezdődhetett az építkezés.

A vasúti pálya 1435 mm-es normál nyomtávolsággal, egyvágányos kivitelben épült, a kocsik találkozására a vonal bizonyos pontjain kitérőket hoztak létre.

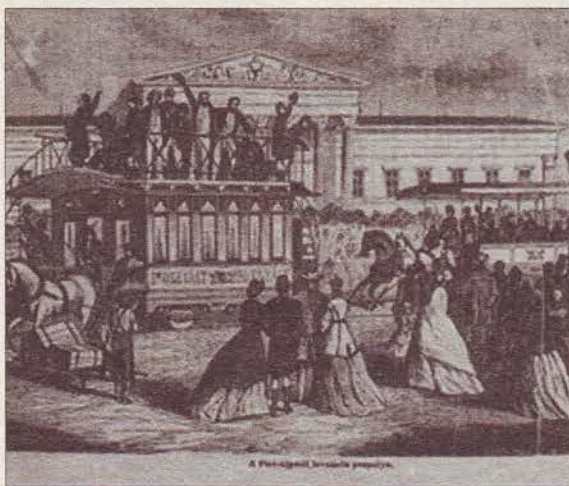
Beszerezték a szükséges „üzletesszükségeket”, azaz a kocsikat is, nyolc emeletes és négy egyszintes járművel kívánták a forgalmat megindítani. (A vagonok a bécsi Spiering gép- és kocsigyárban készültek.)

A vonalon a Széna téri végállomás és az újpesti végpont között a Nemzeti Múzeumnál, a Zrínyi kávéháznál (Múzeum krt. 1.), az evangélikus templomnál (Deák tér), a Lipót templomnál (Bazilika), az indóháznál (Nyugati pályaudvar) és a Kis sörcsarnoknál (a Csánády utca torkolatánál) jelöltek ki megállóhelyet. Újpest felé, a további szakaszon fel- és leszállás miatt a kocsik bárhol megálltak.

Az újpesti végállomáson a társaság kibérelte – később megvásárolta – Wagner János építész házát a forgalmi személyzet helyiségei, valamint váróterem részére. A benne található vendéglő a lóvonat megindulása után is üzemben maradt. (Ez az „indóház” ma is áll; Angyalföld és Újpest határán, a vasúti híd szomszédságában található.) Mellette építettek fel az istállókat és a kocsiszínt. A PKVT kezdetben nem akart saját „vonóerőt” tartani, a lovakat csak bérelték (később mégis áttértek a saját lovak „üzemeltetésére”).

A lóvasút megnyitása

A majdani főváros, Budapest első közúti vasútjának megnyitóünnepségét 1866. július 30-án, délután 4 órakor tartották. A jeles eseményről több lap is beszámolt. Most idézzük az egyik szemtanút, a Magyarországot és a Nagy Világ tudósítóját: „Képzeltetik önök, hogy nagy volt az érdekltség a közönség részéről s a lelkesülés, midőn az öt kocsi, a városi hatóság több tagjával, – élükön az alpolgármesterrel – sok úri nővel, szép leánnyal, részvényesekkel, polgárokkal s egy egész kocsi csupa újságírókkal – megindult. Az egyik kocsiból harsogott az ott elhelyezett népzenezők hangszereiből a vidám induló s a többi kocsin is folytonos vidámság és jókedv uralkodott, mi alatt a harminczhat percnyi utazás után a vonat Új-Pestre megérkezett. Egész őszintén valljuk be, hogy az újpesti indóház várakozásunkat felülmúlta. E tágas és díszes épület

Korabeli rajzok a lóvonat ünnepélyes megnyitásáról a Nemzeti Múzeum előtt és az újpesti végállomáson

zászlókkal volt díszítve. [...] Uj-Pesten is szép számú társaság fogadott bennünket, s míg a társaság egyik része a helybeli leánykák által osztogatott virágbokrétaiban gyönyörködött, addig a másik rész az indóházi vendéglőbe sietett, hol jutányosan és elég jó uzsonnát szolgáltak fel (jó pénzért) a vendéglős fürge pinczérei, s egy cigánybanda erőlködött – jó magyar dalokat játszani. Hat óra előtt pár perczzel megszólalt a vonatvezető sípja s pontban hatórákor indultunk vissza Pest felé, s harminczöt percz után a szénatéren, ismét a váró sokaság üdvözlései mellett szálltunk le a kocsikról.”

A menetrend szerinti forgalom augusztus 1-jén indult. Kezdetben a végállomásokról napi 14-14 menetet indítottak, 20 perc és 2 óra 30 perc között változott az indulási idő. Az első kocsi Újpestről 5 óra 56 perckor, az utolsó este 8.31-kor, a Széna térről az első 6.10-kor, az utolsó esti 8.44-kor indult.

A viteldíjat a következők szerint állapították meg: az I. kocsiosztályon 20, a II.-on

15, míg a III. osztályon 10 krajcárt kellett kiadni egy útért. Az utasnak fizetésekor úgynevezett ellenőrzési jegyet kellett átvennie a kálauztól (akkoriban: kocsivezetőtől), amit az utazás végéig meg kellett őrizni és az ellenőr kérésére felmutatni. A jegy elvesztése esetén az utast a viteldíj újbóli megfizetésére kötelezhették.

Az utasok hamar megkedvelték az új közlekedési eszközt. A lóvonatok nagy forgalmat bonyolítottak le, már az első hónapban közel 57 ezren vették igénybe. A zsúfoltság enyhítésének érdekében a PKVT intézkedéseket is tett: lehetőségéhez mérten újabb járműveket vásárolt, melyekkel a forgalmat vasár- és ünnepnapokon sűríthették.

Természetesen adódtak problémák: az üzem során szereztek tapasztalatot a sínek, valamint a kocsik szerkezeti hibáiról, a személyzet gyakorlatlanságáról. A lóvasút azonban beváltotta a hozzá fűzött reményeket. □

(Folytatjuk...)

Az újpesti telep madártávlatból

Gyapottermesztés Káposztásmegyeren

Magyar narancs, magyar gyapot, gumipitypang, olyan fogalmak, melyek a köztudatban elevenen élnek. Ezeket a növényeket óhatatlanul is azonosítjuk a Rákosi-rendszer elhibázott és bódult mezőgazdasági kezdeményezéseivel. Ugyanakkor leggyakrabban elfelejtődik, hogy a gyapot meghonosításával már a 18. század vége óta kísérleteztek Magyarországon, mivel a belőle készülő pamut stratégiai alapanyagnak számított. Főleg azokban az időkben kapott új lendületre a kísérletező kedv, amikor valamilyen külső politikai tényező megakadályozta a szükséges pamutalapanyag behozatalát (Napóleon és a kontinentális zárlat, az első világháború, vagy éppen a hidegháború).

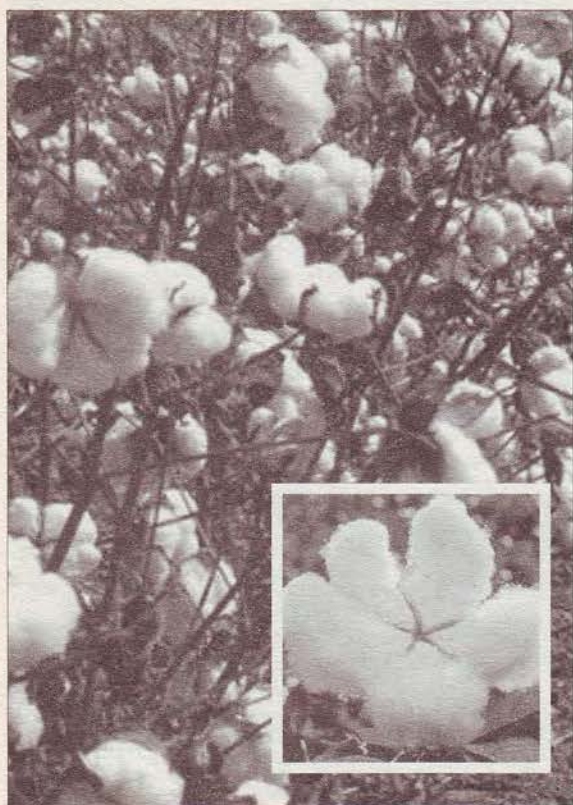
A növény termesztetőségének az északi határa a 45-46. szélességi fok környékén

húzható meg. Magyarország és a Kárpát-medence nagy része ettől a vonaltól éppen északra esik. Nálunk a gyapot tenyészideje 6-8 hónap, amely azt jelenti, hogy áprilisi vetés esetén a növény novemberben takarítható be. Ehhez persze az időjárási események számtalan szerencsés egybeesésének kell megtörténnie, amely csak igen ritkán fordul elő. A sikeres aratáshoz szükséges a tavaszi fagyok elmaradása, a nyári csapadék egyenletes eloszlása, hosszú „vénasszonyok nyara” és fagymentes október. Mivel ennyi kedvező időjárási feltétel nemigen teljesül egyszerre, ezért a gyapot magyarországi termesztése rendkívül nagy kockázattal bír.

A növény meghonosításának kísérletei II. József uralkodása alatt kezdődtek, és a kedvezőbb időjárású években újra és újra feléledtek. A kísérletek szinte mindegyike – az átmeneti sikerek ellenére – kudarccal végződött.

Talán éppen ezért nevezetes az 1855-ben Káposztásmegyeren folytatott próbálkozás, ez ugyanis egyike volt az eredményes próbálkozásoknak. A feljegyzések Érkövy nevéhez (keresztneve nem maradt fenn) kapcsolják az eseményt. Külön érdekessége a kísérletnek, hogy Káposztásmegyeren alkalmazták először a gyapottermesztésben azt az eljárást, melynek keretében a gyapotmagokat melegágyban csíráztatták, és a már kifejlett palántákat ültették ki a földekre. Így megvédték a fiatal növényi hajtásokat a tavaszi fagyoktól. Az itt kifejlesztett módszert a későbbi próbálkozások folyamán tömegesen alkalmazták. Az 1855. évi rendkívül kedvező időjárás nagyban hozzájárult ahhoz, hogy novemberben eredményes legyen a gyapot aratása.

A siker azonban csak átmeneti volt. A későbbiekben nem találkozunk olyan feljegyzéssel, amely arra utalna, hogy a növény meghonosításával újabb próbálkozások folytak volna Káposztásmegyeren. Az 1855-ös a gyapottermesztési kísérlet ezért csak egy röpke, de érdekes pillanata volt a terület mezőgazdasági történetének. □

Gyapottermés – kedvező időjárás esetén

Újpest rendvédelmének története

Újpest alapításának idején valószínűleg senki sem gondolta, hogy néhány évtized múlva – a rohamos fejlődés és a lakosság számának növekedése miatt – a főváros közbiztonsági rendszerében a település önálló kapitánysággal rendelkezik majd. Az 1840-ben még mindössze 106 lakosú község 1920-ra városként már 56 489 lakossal rendelkezett. A kezdetben kis lélekszámú település Pest-Pilis-Solt vármegye közigazgatási területéhez illeszkedett, de az 1860-as éveket követően a főváros közelsége és a rohamos ipari és lakossági létszámnövekedés új probléma elé állította mind a főváros, mind a vármegye vezetőit.

A rendvédelem Újpesten a fenti időszakban a korábbi vármegyei struktúra szerint működött. A település már az 1870-es években, sajátos helyzetéből adódóan, felhívta magára a rendvédelmi vezetők figyelmét. Az 1878-ben kiadott Rendészeti Közlöny 11. számában megjelent Újpest és jövője című cikk előrevetíti Újpest jövőjét, amikor arról ír, hogy a település fejlődését a fővárosnak támogatnia kell. Továbbá megfogalmazta a sajátosságát is, amely szerint: „Már maga a váci országút mentében épült számtalan gyár, egy természetes kapcsot tüntet fel Újpest és a főváros között, s ezt a kapcsot szilárdítja az a körülmény is, hogy a lakosság keresete, foglalkozása és munkálkodásánál fogva féllárával úgyszólván Budapesten van.” A két település összefonódására döntő hatást gyakorolt, hogy 1866-ban átadták a lóvasutat, amellyel Újpest a fővárosban dolgozók számára lakóhelyet biztosított. Az igazi nehézséget azonban az okozta, hogy akiknek okuk volt a fővárosi rendőrség elől elrejtőzni, szívesen választották az akkor még a rendőrség számára ismeretlen Újpestet. Akit üldöztek, ugyancsak gyorsan eljuthattak Újpestre, ahol menedékre lelt. „Azért mivel Újpest bejelentési hivatallal még a legkezedtelegesebb jellegűvel sem bír. Községi rendőrsége a népesség arányához képest elégtelen

s ideje nincsen az észlelésre, így a fővárosi rendőrség csak pusztán véletlen folytán nyerhet értesülést.”

A jövőre vonatkozóan a Rendészeti Közlöny Újpest rendőrségének a fővárosi rendőrség alárendelésében foglal állást, melyet alátámaszt az a jövőkép is, hogy a község „ma vagy holnap ugyanis egészen a fővároshoz fog tartozni, a hova törvénykezési és pénzügyi dolgai ma is csatolják”. „Új-Pestnek – szól a híradás – a fővárosi rendőrség működési körébe való bevonása nem új eszme; az már az 1880. év folyamában, vagyis a fővárosi rendőrségről szóló törvényjavaslat összeállítása alkalmával tervbe volt véve, s akkor csakis a költségkímélés szempontjából lett elmellőzve.” A következő évek eredményeként megszületett az 1889. évi XLVI. törvénycikk a Budapest fővárosi rendőrség hatáskörének kiterjesztéséről Új-Pest és Rákospalota községek területére, amelynek következtében megszervezett „Újpesti kerületi kapitányság” néven 1890 január elsejétől újpesti székhellyel a főváros alárendeltségében megkezdte a működését. Az új kerületi kapitányság Újpest és Rákospalota területén volt illetékes. Az újonnan felállt kapitányság a települések speciális földrajzi és közigazgatási adottságainak következtében nem szakadt el teljesen Pest-Pilis-Solt vármegjétől. A vármegye és a községek 1886. XXII. törvénycikk alapján szabályrendeletalkotó jogai megmaradtak. Ezenkívül a törvény 6. §-a szerint: „a gazda és cseléd, valamint mezői munkások és napszámosok között támadható viták, ugyyszintén a törvény rendeleteinek áthágása eseteiben Új-Pest és Rákospalota községek területére vonatkozólag első fokozatban az illetékes kerületi kapitány, második fokozatban Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja és a harmadik fokozatban a vármegyei közigazgatási bizottság lesznek hivatva eljárni”. A felállított kapitányság működési költségeit az állampénztár fedezte, de ahhoz a törvény szerint a két településnek is hozzá kellett járulnia.

Ezt követően igen furcsa helyzet állt elő. Adott volt a főváros, melynek rendőrsége a főváros területén volt jogosult rendészeti feladatok ellátására, és megkezdte működését a fővárosi rendőrség alárendeltségébe utalva a közelségében lévő község területén illetékes kapitányság. A későbbi időszakban kialakult a kapitányság struktúrája, és a státusokat feltöltötték. A kapitányság személyállományáról, ügyrendjéről és feladatrendszeréről igen kevés forrás áll rendelkezésre, amelyek közül kiemelkedik a dr. Saly Alajos által írt és kiadott rendőrségi útmutató. A könyv – amelyből idézünk – részletesen bemutatja az 1926. évi fővárosi rendőrség szervezetét és személyállományát, amelynek része volt az újpesti kapitányság is.

Újpest, Vasút u. 16. sz.

A könyvben a Vasút (ma: Görgey Artúr) út 16. számú házban működő kapitányságról a következő volt olvasható: „Az újpesti ker. kapitányságnak azonfelül, hogy mindazon hatósági ténykedéseket gyakorolja, amiket a budapesti kerületi kapitányságok, azoktól eltérő, sőt mondhatni: azokat messze túlhaladó hatásköre van különleges helyzeténél fogva.

Területi hatáskör: Hatásköre kiterjed Újpest és Rákospalota rendezett tanácsú városokra, valamint Megyerre.

Bejelentőhivatal Újpesten: Az újpesti ker. kapitányságnak külön bejelentőhivatala van, mely ugyanazon elvek alapján működik, mint a budapesti főkapitányság bejelentőhivatala, a bejelentőlapok is teljesen azonos szövegek, azzal az eltéréssel, hogy a be- és kijelentőlapokon „Újpest-Rákospalota” megkülönböztető jelzés van nyomtatva, s ezek csak az újpesti ker. kapitányság rendőri területén használhatók. Az Újpest és Rákospalota r. t. városok területén lakók a be- és kijelentőlapokat 2-2 példányban tartoznak kiállítani, – eltérőleg a budapesti gyakorlattól, – melyeknek egyik példánya az újpesti bejelentőhivatalban lesz felhasználva, a másik példány pedig az egységes kezelés érdekében a központi (budapesti) bejelentőhivatal rendelkezésére bocsátatik.

Fegyvertartási engedélyek: A fegyver- és lőszervásárlási, valamint a fegyvertartási engedélyeket ugyancsak a ker. kapitányság adja ki. Az engedélyek iránti kérvények elbírálása,

kiállítása, kiadása teljesen úgy történik, mint a főkapitányság közigazgatási osztályánál.

Külföldiek jelentkezése: Az újpesti ker. kapitányság rendőri területére érkező, ott tartózkodó és távozó külföldiek ki- és bejelentése az újpesti őrszobák, illetve bejelentőhivatal útján történik. Két hónapot meg nem haladó időtartamra az újpesti ker. kapitányság vezetője ad tartózkodási engedélyt; huzamosabb tartózkodás iránti kérvények az újpesti ker. kapitányság útján továbbíttatnak a m. kir. belügyminisztériumba illetékes elbírálás végett.

Kihágási ügyek: Az újpesti ker. kapitányság hatáskörébe tartozik azon kihágások elbírálása is, melyek a főváros területén a főkapitányságnak, illetve egyes különleges feladatok megoldására létesített szervnek (hatóságnak) ügykörébe esnek, mint pl. a közbiztonság elleni kihágások, erkölcsrendészeti kihágások, fiatakorúak kihágási ügyeinek önálló intézése, bejelentési kihágások stb.

Bűnügyek: Bűnügyi nyomozásoknál az újpesti ker. kapitányság sokkal szélesebb méderben fejti ki tevékenységét, mint a budapesti ker. kapitányságok, amennyiben a nyomozási cselekményeket a perrendtartás értelmében teljes mértékben foganatosítja, a soros vizsgálóbíróval közvetlen érintkezést tart fenn, a rendőrhatalom indítványozás jogát is közvetlenül gyakorolja.

Engedélyügyek, bizonylatok: A rendőri engedélyekhez kötött vigalmak, táncmulatságok, műsoros összejövetelek, sportversenyek, gyűlések stb. megtartásának engedélyezése iránti kérvények tárgyában a ker. kapitányság vezetője határoz. Ide tartoznak a lakbizonylatok és erkölcsi bizonyítványok iránti kérvények is, melyek szintén itt nyernek elintézt.

Felügyeleti szolgálat: Az újpesti ker. kapitányság rendőri területén mindennemű felügyeleti szolgálatot, úgyszintén a nyilvános gyűléseken a hatósági biztosi teendőket a ker. kapitányság tisztviselői személyzete látja el. Az illetékek teljesen azonosak a Budapesten meghatározott és a Közigazgatási osztály engedélyügyek fejezetben részletezett díjakkal.

Tűlzás nélkül nevezhetnők az újpesti ker. kapitányságot fiók-főkapitányságnak, mert csökkentett méreteken és jóval kisebb területen ugyanolyan önállósággal és hatáskörrel működik, mint a főkapitányság.

A kapitányság vezetője: Dr. Bartha Endre rendőr főtanácsos. Helyettese: Vincze Károly rendőr tanácsos, aki a hozzá beosztott Molnár Lajos rendőr segédfogalmazóval együtt a következő ügyeket intézi: erkölcsi bizonyítványok, italmérési ügyek, fegyvervásárlási engedélyek, mulatságok, táncvigalmak, sportversenyek stb. engedélyezési ügyei és egyéb közigazgatási jellegű ügyek.

Másod-helyettese: Dr. Csutak Béla rendőr tanácsos, aki az intellektuális bűncselekmények, ú.m. csalás, sikkasztás, okirathamisítás stb. gyanújával foglalkozik. Előadók: Dr. Salamon Lajos rendőrkapitány, aki a hozzá szolgáltatattételre beosztott dr. Szalay Dezső rendőr segédfogalmazó közreműködésével az Újpest és Rákospalota r. t. városokban lakó és átutazó külföldiek ellenőrzésének ügykörét látja el, s ezzel kapcsolatban a lakhatási bizonylatok iránti kérvényeknek, az újpesti bejelentőhivatal ügyeinek, valamint az idevágó kihágási ügyeknek a referense. Miklós Dezső rendőrkapitány, kinek ügykörébe tartoznak a cselédügyek, az államrendészeti vonatkozású ügyek, valamint a kerületi kapitányság közvetlen intézkedését involváló egyes ügyek, mint rendőri felügyelet alá helyezés, bizalmas természetű megfigyelések, más hatóságok tájékoztatása stb. Ide tartoznak továbbá az elmebeteg ügyei s az ezekkel kapcsolatos hatósági intézkedések, egyéb közigazgatási ügyek, elvesztett és talált tárgyak ügyei, valamint a rendőri büntetőbíráskodást is gyakorol. Babó Gyula rendőrkapitány, a sérülési és hullaügyek

előadója. Ide tartoznak a magánlaksértés, hivatali hatalommal való visszaélés, hatósági közeg elleni erőszak, eltűnési ügyek és kerítés, magzatelhajtás stb. ügyek. Dr. Csóka János rendőr fogalmazó, a lopás, rablás és zsarolási ügyek előadója. Dr. Kovács József rendőr fogalmazó, a kihágási rendőri büntetőügyek előadója, s a helybeli, valamint a más hatóságoktól érkező megkeresések elintézésében működik. Dr. Felde István rendőr segédfogalmazó, akihez a más hatóságoktól érkező elővezetési megkeresések, idézések elintézése, illetve továbbítása, a büntetőparancsok közlése, általában a határnapos ügyek nyilvántartása és elintézése tartozik. Kerületi felügyelő: Salm Egon rendőr főfelügyelő.

Végül meg kell emlékeznünk arról az igen fontos tevékenységről, amit a kapitányság 16 főből álló detektívcsapata végez éppen a kapitányság különleges helyzetéből és nagy részt független bűnügyi ténykedéséből kifolyólag. A többi kerületi kapitányságok detektívtízlészámaival szemben, a szép számmal működő detektívcsaport is egyik tükre annak a különösen fontos tevékenységnek, amit a két város közbiztonsága érdekében az újpesti ker. kapitányság nagy-nagy igyekezettel kifejt.

A közbiztonsági előfeltételeknek lényeges és elengedhetetlen kelléke a 2 lovas altisztből és 14 lovas rendőrből álló különítmény, mely a motorkerékpár versenyekre s egyéb sportversenyekre, lóversenyre áramló tömegnél, valamint a nem ritkán mutatkozó tömegmozgalmaknál kiválóan állja meg a helyét." □

Dr. Csóka János kapitány igazolványa

Az első dalárda „kis Amerikában”

Az ismeretlen múlt kódéből 1887-ben bukkan fel először és végleg az Újpesti Dalkör. Ez az énekkar, Újpest legrégebben nyilvántartásba vett egyesülete, szolgáltatta a műsort az év őszén a Jótékonyaság asztaltársasággal a helybéli szegény gyerekek felruházására rendezett dalesten a fővárosi „Ébredés” dalárda mellett. Az abban az évben Lóbl karnagy keze alatt működő kórus a hírszerkesztő szerint komoly fejlődésen ment keresztül egy év alatt, s „ha számra nézve is szaporodik, az ország legjobb dalárdáinak lesz egyike”. A dalkör műsorában ekkor sok német szerzőtől származó, sőt németül előadott dal szerepelt. 1888-tól 1894-ig minden évben legalább öt rendezvény kapcsán feltűnik a kör neve. 1891-től az énekkar az akkor alapított Újpesti Conservatoriummal is együttműködik: két éven át használják az intézmény helyiségeit és zongoráját.

1894-ben viszont megtorpan a fejlődés. Ifj. Erkel Sándor karnagy bevonult a hadseregbe, így a kör kénytelen volt működését, próbáit félbeszakítani. A majd' féléves hallgatás után június 21-én (fél nyolckor) kezdte meg ismét rendes működését a kórus, Angelotti Hugó fővárosi zenetanár irányításával. A rövid válság után újabb fontos személycsere történt, az idős Keil Károly helyett az 1895-ös évre Kolozsváry Gyula rendőrkapitányt választották elnökké. Bár a kör elnökének nem túl jó a sajtója – főleg az az év május elsejei, munkásokkal való összecsapás után –, a dalkörrel ismét sokat és csak dicséretet hallani. Akár a Függetlenségi Kör zászlófelavatási ünnepségén, akár az Újpesti Központi Asztaltársaság vendégeként, akár a budapesti Typográfia dalegyesület 25 éves jubileumi ünnepélyén álltak színpadra. A saját rendezvények száma is visszaállt a kívánatos szintre. „Míg más egyesület tagjai között feszült viszony uralkodik, addig ezen meglett és intelligens férfiakból álló egyesület tagjai mindig a legnagyobb egyetértés mellett törekednek a kör felvirágoztatására.”

Az egyesületen belül viszonylagos nyugalom van, s mikor 1897-ben egy bizonyos kiváló közösségi ember és jó szervező, Andrejka József kerül az elnöki székbe, egy évre felpozsduál az egyület élete. Nagy sikerű estélyeket rendez a dalárda, és az évet a 25 éves fennállás megünneplésével sikerül zárni, ahol tíz dalárda (400 ember) énekelte a Hazánk című dalt.

A „sikertörténet” a következő évben könnyen véget érhetett volna. Elterjedt, hogy a kör feloszlásnak indult. Alapja az volt, hogy Andrejka és ifj. Erkel Sándor karnagy leköszönt posztjáról. Az Újpesti Dalkör azonban életben maradt. Az új vezetők: Czipauer elnök és Keller karnagy nevével fémjelzett két év is aktív és sikerekben gazdag időszak lett. Czipauer János községi képviselő személyében egyébként igen befolyásos, vagyonos és gavalér körvezetőt találtak, aki 1898 nyarán „a Polgári körnek adósági rendezésére 10 ezer forint kölcsönt adott saját vagyonából”.

A 19. század utolsó évében a későbbi polgármester, dr. Ugró Gyula került Czipauer helyébe, aki Újpest társadalmi életével kapcsolatos minden kezdeményezésben részt vett. Dalkörelnöki feladatait igyekezett a lehető legjobban ellátni, a dalárda korábbi lendülete azonban megszakadt, bár továbbra is színvonalas idénynyitó jelmeztelvények szervezése és vendégszereplések jellemzik az Erkel Sándor vezette kórust. 1902-ben Vigh Károly karnagyoskodik egy évet, majd a következő év nyári mulatságán már Stark Henrik vezényel. Ekkorra Újpest társadalmi életének nem az a fő gondja, hogy kevés az egyesület, hogy kevés a társadalmat összefogó rendezvény. Az Újpesti Dalkörnek is helyi konkurensei születnek, köztük legnagyobb erőként 1899 augusztusában a Danubius hajógyár dalárdája. Új célokat kellett kitűzni. Meg kellett mutatniuk, hogy a dalkörnek nemcsak a közönség szórakoztatásában van tehetsége, de kiállva a versenytérre énektudásával is képes a várossá növő településnek dicsőséget szerezni.

Stark Henrik, az ekkori karnagy, jó nevű fővárosi zenetanár volt, de ugyanakkor a Budapesti Általános Munkássegylet karmestere és számos, munkáskórusok részére komponált népszerű dal szerzője is volt. Valószínűleg szerette volna, hogy a dalkör „munkásabb” dalárdává váljon, az „álváltozás” azonban sem abban a karnagy évből, sem a másikban nem következett be. Az 1904-es jelmezestély, majd a nyári mulatság jól sikerült, októberben a kör addigi történetének legkomolyabb konfliktusa robbant ki.

Történt ugyanis, hogy a dalárda visszatartotta a Függetlenségi Kör felkérését, amely jubileumi ünnepélyén az Újpesti Dalkörtől szerette volna hallani a Himnuszt és a Szózatot. Az indoklás: a dalkör alapszabálya kimondja, hogy politikai színezetű ünnepen való részvétel tilos. Ezt a Függetlenségi Párt politikájával szimpatizáló sajtó az eseten felháborodva a dalkör kormánypártiságának és tagjai német származásának számlájára írta. A kérdésben a dalárda sem volt egységes, ami szakadáshoz vezetett. Ugró Gyula, aki az Újpesti Függetlenségi Kör elnöke is volt, Emmerling Rezső és még 3-4 tag kilépett a dalos egyesületből. Mivel a dalkör karnagya szimpatizált a munkásmozgalommal, elképzelhető, hogy a dalkörön belül nemcsak a függetlenségi- vagy szabadelvű-szemlélet feszült. Mivel azonban 1905. március 12-én, az Újpesti Magyar Műkedvelők Körének március 15-i ünnepélyén a Stark dirigálta kórus már hajlandó volt a Himnuszt és a Szózatot elénekelni, valószínű, hogy a belső válság oka nem a „munkás-burzsoá” elmélet volt. A konfliktus következményeként a dalkörrel másfél évig szinte semmit nem hallani.

A kínos csend az 1906-os nyári mulatságról beszámoló cikkel tört meg. Szeptemberre, a dalkör 35 éves fennállásának ünnepére, már a kilépett dalkörösök is megbékéltek – dr. Ugró Gyula a zászlóanyához induló küldöttség vezetőjeként beszédet is mondott –, de a tisztikarban már nem vállaltak szerepet. Új arcok tűntek fel a vezetők között, mint Szilágyi Pál, Agócs Árpád, Papp László, vagy a foglalkozásukra nézve lakatos, kútmester, vízvezeték-szerelő Kucsera testvérek. Megújul maga az egyesület is. 1907-ben módosítják az alapszabályt. A kör vezetésében a működő ta-

gok a korábbinál nagyobb szerephez jutnak. Ez is jelzi, hogy az egyesület „kinőtte” korábbi szabályzatát. Vége azoknak az időeknek, amikor 10-12 működő tagot tudhatott csak sorában a kórus. 1907-ben újra 10 rendezvényvel kapcsolatban említik a dalkört a helyi lapokban. A kórus céljai között ekkor már a legfontosabb helyre a dalosversenyeken való szereplés került. Eger (1907), Kecskemét (1909), Budapest (1912) dalversenyein meg is állták a helyüket, öregbítve Újpest hírének.

Kórusvezetőként is feltűntek új arcok. Major J. Gyula, az Újpesti Magyar Zeneiskola igazgatója 1909-ben és Döcs Károly, fővárosi zene- és énektanár 1911-ben. Saját estélyek szervezésében ekkor már nem igazán jeleskedik a kör – kivétel az 1912-es és az 1914-es év –, de szervez két kirándulást és két színházi estélyt. Egy dalosversenyen való részvétel – főleg akkor, ha vidéken került megrendezésre – igen erősen megcsapolta a dalárda pénztárát, és így a dalestélyek szervezésének elsődleges célja a versenyekre való utazás finanszírozása, az utazási alap növelése lett.

Jubileumi plakett

1909-ben tűnik fel először a titkári posztton Weigele Sándor, aki fiával, Oszkárral együtt a korszak végéig a dalkör vezéregyéniségévé lesz. Fia 1913-tól karnagya a kórusnak, ő maga 1912-től elnöke a körnek. A sok új taggal az egyesület fiatalodott, megerősödött. Mindez az olyan régi dalosoknak is – természetesen – köszönhető volt, mint Vukitsevits József, Scherzer Gusztáv, Jeck Ödön, Emmerling Dezső, Ehrenwald Lajos. Őket ötüket 1912-ben a Budapesten megtartott országos dalosverseny alkalmából 25 évi daltestvéri működésükért érdeméremmel tüntették ki.

Az 1910-es évekre Újpesten rengeteg „minden rendű és rangú című és czimtelen” kör és asztaltársaság működött. Ennek okát a hírlapíró abban látta, hogy „mindenki elnök akar lenni”, hogy magát ünnepeltesse. Márpedig ez szétmorzsolja az erőket, a régi tekintéllyel és létjogosultsággal bíró és pártfogással méltó és hivatásának magaslatán álló egyletek rovására. Az Újpesti Dalkört komoly veszély nem fenyegette, az 1912 nyarán a 40 éves fennállás alkalmából rendezett serlegfelavató díszében 150-en vettek részt. És maga a polgármester, dr. Miklós Antal avatta fel a serleget. Az év telén a legrégebbi tagsággal bíró Vukitsevits „Pepi” tiszteletére rendezett ünnepségre dr. Hédervári Lehel, a kerület országgyűlési képviselője is küldött üdvözlőlevelet, sőt ajándékot is.

A dalkör életében úgy jött a háború, mint derült égből a villámcsapás. 1914 nyaráig igen aktív volt az egyesület. A március 15-i ünnepélyen, az arisztokraták kerti ünnepélyén, gyermeknapon, nyári mulatságon adtak műsort. A Kolozsváron meghirdetett országos dalosversenyen való részvételről áprilisban a választmány tagjai lemondtak, helyette a trencsénteplencei fürdő tulajdonosától jövő meghívásnak eleget téve utazás beiktatását határozták el. Augusztus 1-jére a Brunovszky Kávéházban tartandó dalestéllyel készültek. Ez azonban a háború miatt elmaradt.

Az addigi aktivitás nem tört meg, csak más formát nyert. Augusztus 19-re rendkívüli közgyűlést hívtak össze, melyen megtárgyalták, hogy miként segítsék a dalkör bevonult, nős tagjainak családjait a dalkör pénztárából. Végül a családos bevonultak hozzátartozóinak 100, a nőtlen bevonultakénak 50 koronát szavaztak

meg. Részt vett a „maradék” kórus a Ferenc József neve napjára az Újpesti Katholikus Legényegylet által rendezett ünnepélyen öt kórusművel. Ezen ünnepély bevételét is a hadbavonultak családjai javára fordították. Októberben a Viola utcai hadikórházban énekeltek a sebesülteknek, valamint szivarral, cigarettával és a Német László daltestvér által felajánlott borocskával kedveskedtek nekik. A látogatást szenteste megismételték. Karácsony első napján is énekelt a kórus a Colosseum dísztermében, a segítő bizottság javára rendezett hangversenyen. (Az 1886-ban megnyílt, 600 főt befogadó Colosseum, az Árpád út elején, a Reich-féle vendéglő színháztermeként működött.)

Egyes dalkörösök egyénileg is jótékonykodtak. Dr. Földes István a dalkör hadba vonult tagjainak ajánlott fel egy bizonyos összeget, Blaszc József és neje pedig 200 koronát az Újpesti segítőbizottság részére. Blaszc azt is vállalta, hogy kávéházában a háború végéig fenntart egy asztalt, ahol a sebesült katonáknak délutánonként egy-egy csésze kávé s süteménnyel, díjtanul fog kiszolgálni.

1915-re a dalkör is „kifulladt”. Ezután már csak az 1915-ös pünkösdi kirándulások, az 1916. december 30-án a királyi párnak, a koronázás alkalmából adott szerenád és egy 1917 áprilisi vendégszereplés kapcsán hallani a működő dalosegyletről. A háború egzisztenciálisan főleg a kis és közepes iparosok vállalkozásait sújtotta. A dalkör elnökét, Weigele Sándort lekötötték a katonai ügyosztály vezetésének teendői. A fiatal dalosok a fronton szolgáltak, az idősebb dalosok közül többen távoztak el az élők sorából. A háborúban hallgattak a dalkör műzsái is. Ezért is gondolt arra a képviselőtestület, hogy megvonja tőle a város szubvencióját. „Ne nyúljunk bántó kezekkel a dalárosok most árva otthonához, mert még fel fog ragyogni a szebb idők napja, vissza tér a szívbe a jó kedély és visszatér az ajkakra a dal! Amelynek otthonát ápolni kell.” Ezekkel a szavakkal vette védelmébe az Újpesti Hírlap a 45 éves daloskört. 1917-ben Weigele Oszkár még megpróbálta összefogni az itthon maradt, illetve a helyben katonai szolgálatot teljesítő kórustagokat egy, az újpesti hadiárva és özvegyek javára rendezendő hangversenyhez. Nincs nyoma annak, hogy az Újpesti Dalkör ajkára a monarchia összeomlása előtt visszatért volna még egyszer a dal. □

25 éve égett le a Magyar Pamutipar fonodája

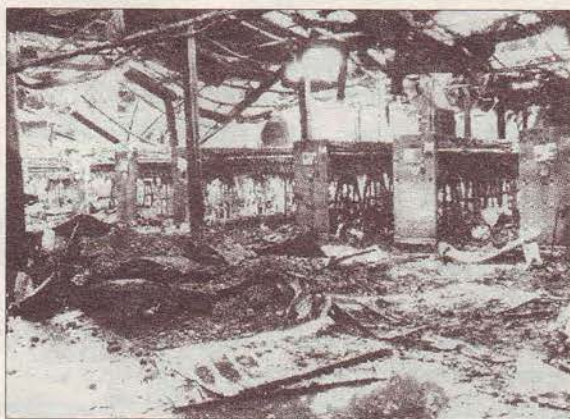

1977. január 3-án 2 óra 59 perckor kigyulladt a Magyar Pamutipar 4000 m²-es fa shed-szerkezetű ún. BD fonodája. Jóllehet a tűz észlelése után néhány perccel a IV–XV. Kerületi Tűzoltóság megkezdte a tűz oltását, a fonoda teljes technológiai berendezésével (benne az akkor három éve üzemelő korszerű fonógépekkel) együtt megsemmisült. A BRFK vizsgálati osztálya bűncselekményt nem állapított meg, a tüzet nagy valószínűséggel valamelyik fénycsőarmatúra kondenzátorában keletkezett szikra okozhatta. Az akkori értéken a kárösszeg 120 millió forint volt (összehasonlításképpen: 1997-ben egy Skoda 120-as gépkocsi kb. 80 ezer forint volt, ma a „legolcsóbb” Skoda Fabia személygépkocsi kb. 2 200 000 forintba kerül). A kieső gépeken dolgozó munkásoknak a hasonló könnyűipari üzemek – a Pamutkikészítőgyár, a Kel(enföldi)tex(til), a Kis(pesti)tex(til) biztosítottak folyamatos munkát. (Ugyancsak összehasonlításképpen: a tüzeset időpontjában a Magyar Pamutban 2300-an, a gyár alapításának 100-ik évfordulóján, 1987 januárjában 920-an dolgoztak, ma pedig – annyi más nagy múltú újpesti gyárhoz hasonlóan – a Magyar Pamut már csak emlék, néhány helyrajzi szám, több tucat tulajdonos és számtalan bérlemény).

Még a tüzeset napján döntés született a Könnyűipari Minisztériumban: „A leégett BD fonodát újjá kell építeni...”. A több változat közül a leégett épület helyén történő újjáépítést választották, a tűz egyéves évfordulóján (1978. jan. 3.) indítva az új üzemet. A munka szervezését a gyár vállalta fel, bizonyos építőmesteri munkák elvégzésével együtt. A tervezést a Könnyűipari Tervező Vállalat, a generálkivitelezést a Könnyűipari Szerelő Vállalat végezte. (Talán a mai olvasó számára nehezen érthető, hogy egy gyári beruházási döntést miért az illetékes minisztériumban hoztak meg. Ennek magyarázata az adott korszak centralizált felépítésében keresendő, amelyben gyakorlatilag „minden” iparágnak megvolt a minisztériuma, a tervező, a kivitelező, sőt a saját ellenőrző vállalata is.)

Jelen sorok írója a Könnyűipari Tervező Vállalat néhány éves gyakorlattal rendelkező statikus tervezőjeként vett részt az újjáépítésben, így személyesen is tanúsíthatja, milyen emberfeletti munkát végeztek – elsősorban a gyár munkásai, közép- és felső vezetői –, hogy a kitűzött határidőre újból „pörögjenek” a fonoda orsói.

Az újjáépítéshez olyan szerkezetet kellett választani, ami a lehetőségekhez képest az élők munkája minimalizálásával valósítható meg, ugyanakkor követni tudja az adott helyszíni

Ami a fonodából 1977. január 3-án délutánra megmaradt

A szerkezet szerelése a max. 10t teherbírású autódarúval (báttérben az Újpesti Tűzoltóság tűztornyával)

körülményeket és viszonylag gyorsan elkészíthető. A tűz miatt eleve kizárt volt éghető anyagok alkalmazása – így az eredeti faszerkezet, noha a nagy fesztávolságok lefedésére már akkor is voltak ismert megoldások –, és az acélszerkezet beépítését is elvetették. (Ismert, hogy 500 °C felett az acél átkristályosodik, szilárdságának jelentős részét elveszíti, és bár nem ég, megfelelő és nagyon drága tűzvédelem nélkül az adott tűzterhelés mellett alkalmazása nem gazdaságos.) Így olyan vasbeton szerkezet alkalmazására került sor, ami viszonylag gyorsan, nagy tömegben és ütemezetten gyártható, gyakorlatilag szállítóeszköztől a helyére emelhető és azonnal terhelhető. Ez volt a Beton- és Vasbetonipari Művek Szolnoki Gyárában amerikai licenc alapján akkor induló gyártású ún. SPAN-DECK födémpanel, amelynek alátámasztását a BVM-ÉLVÁZ elnevezésű szerkezet biztosította. Az alapvető szerkezeti raszter a 12,0x12,0 m-es főtartó-födémpanel fesztávolság volt. A Pamutgyár utcai szabálytalan beépítési vonal miatt szükséges változó födémpanel-hossz biztosítható volt, mert a panel gyártási technológiájának lényege, hogy a kb. 120 m hosszú elemet ún. hosszúpadon egyben gyártják, és a beton megszilárdulása után fűrészelik megfelelő alakúra és hosszúságúra. A beépítendő elemek méretét korlátozta a max. 10 tonna emelőkapacitású autódaru (akkor még nem áll-

tak az építőipar rendelkezésére a ma szinte természetesnek tűnő nagy teljesítményű KATO, LIEBHERR stb. típusú mobil emelőberendezések).

Külön kell szólni a szerkezetek alapozásáról, hiszen az alapgyödröket nagyrészt meglévő – boltozott – pincében, talajvízben, acélszekrény védelmében kellett kiemelni, biztosítva a boltozat állékonyságát mind az építés, mind a végleges állapot során. Mindent összevetve, hangsúlyozva a gyár kitűnő koordináló szerepét, sikerült a kitűzött határidőt tartani, azaz: 1977. február végéig eltakarították a romokat; március 3-án megkezdtek az alapozási munkákat; május 3-án megkezdtek a szerkezet állítását; június végéig a födém kb. 95%-át a helyére emelték; október 17-én elkezdtek az új fonógépek szerelését, és december 23-án az utolsó fonógépet is „befonták”. 1978. január 3-án, a tűz egyéves évfordulóján mind a 42 fonógépen megkezdtek a munkát. Az üzemet délelőtt 10 órakor, éppen egy évvel azután, hogy a tüzet teljesen eloltották, a könnyűipari miniszterhelyettes felavatta.

Ma, amikor egy beruházás – megfelelő döntés után és megfelelő anyagi háttér mellett – igen rövid idő alatt megvalósul, talán megmosolyogjuk huszonöt évvel ezelőtti önmagunkat, miért is volt – akkor – gigászi teljesítmény az újjáépítés? Hiszen a gyár akkor már nem is volt önálló, hanem egy szocialista nagyvállalat, a Pamutnyomóipari Vállalat része, egyre nagyobb mértékben feladva teljes vertikumát, önálló erőművét, festődjét, konfekcióüzemét, vidékre telepítve gyáregységeinek egyes részeit. De a gyárban ott dolgoztak olyan munkásdinasztiák, akiknek ősei már 1895-ben fonóként a gyár alkalmazottai voltak, s olyanok, akiknek már 1942-ben is a gyár adott kenyeret.

A feladat ugyanakkor kihívás is volt. Meg kellett oldani, hiszen ezt kérték tőlünk. Hogy kik? Mi, saját magunk, a szakmai tisztességünk. S habár ma a gyárból csak az épületek állnak – sok jelentősen átalakítva –, hiszem, hogy mindazok, akik az újjáépítésben részt vettek, nem érzik hiábavalónak akkori munkájukat. Hiszen a gyár – a szó nemes értelmében – az övék (a mienk) volt, kezük munkájával az övék (a mienk) lett. Nem biztos, hogy el kellett veszíteni. □

Az újjáépítés emlékére a Hollóházi Porcelángyárban készített plakett

DR. KRISKA GYÖRGY

A Csömöri-patak

Az Újpestre érkező lassú folyású síkvidéki patakok közül ma is fontos természeti értéket képviselhetne a Csömöri-patak, ha az emberi tájrombolás megkegyelmezett volna létének. De nem így történt. A Rákospalota irányából, a 14-es villamos végállomásánál Újpestre érkező patak medrét kibetonozták, teljesen felszámolva ezzel a patak dús növényzetű partvidékéhez kötődő élővilágot. Ezzel a pusztítással nem elégedtek meg az élő természetet tűzzel-vassal irtó „szakemberek”, hanem szinte példátlan módon a patakot egy betoncsőben a föld alá süllyesztették. A betoncső-börtön kezdeti nyílása néhány méterre található a 14-es villamos végállomásától, a Külső Szilágyi út mellett.

Ezzel a lelkiismeretlen pusztítással nemcsak egy patakot töröltek el a föld színéről, hanem a káposztásmegyeri lakótelepen élőket is megfosztották az élő természet egy darabkájától, amely értékes színfolt lehetett volna a sivár betonházak rengetegében.

Ha valaki látni szeretné, hogy milyen lehetett a sokszínű életnek otthont adó Csömöri-patak a beavatkozás előtt Káposztásmegyeren, annak Rákospalotán kell kirándulást tennie, pár száz méterre a káposztásmegyeri lakóteleptől.

A 14-es villamos végállomásától a kibetonozott betonmeder mentén elindulva érünk a patakon átívelő vasúti hídhöz. Ha utunkat folytatjuk Rákospalota irányába, akkor elérkezünk ahhoz a részhez, ahonnan már kibetonozás nélkül természetes medrében fut a patak.

A természetes medrében csörgedező Csömöri-patak bonyolult táplálékhálózatok fennmaradását képes biztosítani, amelyek a parti és vízi életközösségek szövevényes kapcsolatrendszerével lehetővé teszik az anyag állandó, természetes körforgását. Szinte lehetetlen feladatra vállalkozik az, aki akár egy ilyen kis vízfolyás életközösségét szeretné teljesen áttekinteni, ezért a teljesség igénye nélkül ismerkedjünk meg a patak néhány jellegzetes élőlényével!

A parti részt gazdag mocsári növényzet alkotja, amelyek közül a különböző sás (*Carex* sp.), káka (*Schoenoplectus* sp.) és zsurló (*Equisetum*) fajok mellett az egyszerű békabuzogány (*Sparganiaceae emersum*) állományai jelentősek. A békabuzogány júniusban és júliusban hozza virágait. Ilyenkor a növénytűsűrűben sok helyen megcsodálhatjuk a virágos hajtásrészen az egyivarú porzós és termős virágzati gömböket. Ezeken az egyszikű növényeken kívül gyakoriak még a jellegzetes kétszikű, nedvességkedvelő növények is, mint a májustól szeptemberig virágzó kék mocsári nefelejcs (*Myosotis palustris*), a sárga virágú kúszóboglárka (*Ranunculus repens*), az érdeslevelűek családjába sorolt fekete nadálytő (*Symphytum officinale*) és a lórom (*Rumex* sp.). A vízbe behatoló dús vízparti vegetáció mellett a patak ékessége az úszó békaszőlő (*Potamogeton natans*), amely a természetes állapotú hínárosok növénye. A Budapest területén átfolyó patakoknál ma már bizony ritkaságszámba megy, ha a vízben megtaláljuk a természetes hínártársulások valamelyik jellegzetes fajtát, mint amilyen az úszó békaszőlő is.

Az üde parti növényzeten főleg a nyári hónapokban százával pihennek a különböző szitakötők. Megtalálhatók itt a légivadászok (*Agriionidae*), amelyek hímjei kék, míg a nőstények barnás mintázatúak, de a patak fölött kiálló növényzeten gyakran láthatjuk örködni a vadászterületét szemmel tartó díszes, fémfényű sávós szitakötőket (*Calopteryx splendens*) is. Ilyenkor megfigyelhetjük a szitakötők furcsa párzási viselkedését is. Az udvarlás nyitányaként a hím egyed testvégi, harapófogószerű szervével megragadja a kiszemelt nőstény nyakát. A furcsa közeledés eredményeként a „szerelemre gerjedt” nőstény ízelt lábai között előrenyújtja vékony potrohát a hím felé. Ennek eredményeként összekapcsolódhat egymással a nőstény testvégi és a hím előrébb található párzószerve, megkezdődhet a megtermékenyítés. A párzás során karikába fonódott párok szárnyai egy irányban állnak, így annak sincs akadály, hogy párzás közben repüléssel változtassák helyüket. A

párzás befejezése után a hím légivadász a peték lerakásában is segédkezik. A peték lerakásakor a nőtény leszáll egy a patakból kissé kiemelkedő növényi részre, és – miközben ebben megkapaszkodik – potrohát a vízbe mártja, és a testvégen kipréselődő petéit egyesével a növény belsejébe rejti. Eközben a hím továbbra sem ereszti el a nőtény nyakát, hanem merőlegesen felfelé állva őrködik a peterakás folyamata fölött. Mivel az áramló patakvízben a szitakötők nagy számához mérten kevés alkalmas hely adódik peterakásra, ezért ezeket a helyeket nagyobb számban ellepik a petéző párok. A parti növényzeten itt-ott megcsillannak a nedvességkedvelő *borostyánkőcsigák* (*Succineidae* sp.) és a fémfényű, cincérszerű *sásbogarak* (*Donacia* sp.) is, amelyeknek lárvái a patak iszapjában fejlődnek. A víz által idevonzott jelentős rovartömeggel táplálkoznak a vízpart pókjai. Megtaláljuk közöttük a parti növényzeten hálót feszítő különböző keresztespókokat, mint a *nádi keresztespók* (*Argiopidae cornutus*), de a vízfelszínen is ügyesen futkosó *kalózpók* (*Pirata piraticus*) és a tekintélyes méretű *vidrapók* (*Dolomedes fimbriatus*) is gyakran a szemünk elé kerül. A vízben, a felszín közelében élnek a *májmetelycsigák* (*Galba truncatula*), amelyek a májmetely nevű élősködő laposféreg köztesgazdái.

A vízbe sok helyütt behatoló sűrű növénytömeg kitűnő aljzatot biztosít a vízi gerinctelenek megtelepedéséhez. A növényzet között a hajlott testű *bolharák* (*Gammarus* sp.) és a közönséges *víziászkák* (*Asellus aquaticus*) tömegesek. Itt feszítik víz alatti hálójukat a *szövőtegzes* (*Hydropsyche* sp.) lárvái is. Ezek a lakócső nélküli tegzslárvák a víz apróbb élőlényeit halásszák ki hálójuk segítségével. A növényzetben gyakoriak még a szitakötőlárvák. A férgek közül az aljzat közelében találjuk meg a tejfehér *planáriát* (*Dendrocoelum lacteum*), a gyászplanáriát (*Dugesia lugubris*), a nyolcszemű *nadályt* (*Erpobdella octoculata*), valamint a *lőpiócát* (*Haemophis sanguisuga*), amelyek ragadozó életmódot folytatnak. A poloskák közül a vízfelszínen korcsolyázó *molnárkák* (*Gerris* sp.), a *vízmérő poloskák* (*Hydrometra stagnorum*) és a partoldalban lapuló *víziskorpió* (*Nepa rubra*) gyakori. A molnárkák és a vízmérő poloskák a vízbe pottyant szárazföldi rovarokra, míg a víziskorpió a vízvilág apró állataira vadászik.

A többi áramló vízhez hasonlóan a Csömöri-patak sem fagy be télen. Ez lehetővé teszi, hogy a patak víz alatti élővilágával akár a zord téli időszakban is megismerkedjen az erre kiránduló természetbúvár. □

A Csömöri-patak

Berda József összegyűjtött versei

Berda József „minden” versét senki sem ismeri. A költő számtalanszor utalt rá: a megjelenő köteteiben nem szerepel minden alkotása, melyet az éppen kiadásra váró gyűjteményben szerepeltetett volna megjelentetni. 1933-ban, a *Férfigangon* című könyv előszavában ezt írta: „...kötetem anyagának több mint egynegyed részét kénytelen voltam – mint önkéntes cenzor – kihagyni.” Az 1939-es *Sötétség* című gyűjteményének ajánlásában ez olvasható: „...kénytelen voltam – sajnos, nem első ízben – kihagyni ebből a kötetből sok olyan verset, melyek kötetemet még teljesebbé tették volna”. 1944 és 1957 között pedig egyáltalán nem jelent meg verseskötete, egy kész, állítólag korrektúrapéldányig eljutott versgyűjteményének a kiadását az utolsó pillanatban tiltották le. Ebben az időszakban, a hozzávetőleges számítások szerint, közel ötszáz verset írt. Ezek kis része alkalmi, helyi kiadványokban megjelent, nagy részüket azonban Berda elajándékozta barátainak, jótevőinek, „mecénásainak”, ahogyan ő maga mondta, akik valamilyen módon a segítségére voltak. Főleg az újpesti híveinek adott a kézírataiból.

Hozzávetőlegesen tudható, kik tartoztak ebbe a körbe. A költő szavát ismételve „első osztályú mecénás” volt a Wolfner Bőrgyár tulajdonosa, a legnagyobb vállalatok néhány vezérigazgatója: ők általában 100-200 pengőt adtak egy-egy dedikált verseskötetért, verskéziratért. „Másodosztályú mecénás” volt több nagykereskedő, középvállalkozó, néhány ügyvéd és főorvos, aki 20 és 100 pengő között fizetett. Berda számára fontosak voltak a „harmadosztályú mecénások” is: ők rendszerint 5-10 pengővel, egy-egy ebédmeghívással támogatták a mindig szűkölködő poétát. Számon tartotta azokat a híveit is, akik a második világháború előtt a Horváth-kertben egy jó pohár borra invitálták.

2003-ban a Helikon Kiadó közreadja Berda József verseinek legteljesebb gyűjteményét. Ebben olvashatók lesznek a kötetekben és újságokban megjelent művei, az Országos Széchényi Könyvtár, az Akadémiai Könyvtár, a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárában és az Újpesti Helytörténeti Gyűjteményben fellelhető alkotások, az újpesti barátoktól eddig előkerült versek.

A következő két alkotás is egy-egy időszaki kiadványból való, kötetben egyikük sem jelent meg. □*

*Kérjük azokat, akiknek a birtokában Berda-verskézirat van, juttassák el a szöveg kéziratát vagy a kézirat fénymásolatát az Újpesti újság szerkesztőségébe (1041 Budapest, István út 14.) vagy az Újpesti Helytörténeti Gyűjteménybe (1043 Budapest, Berda József utca 48.). A beérkezett kéziratokat letétbe helyezzük a gyűjteményben. A verseket, a kézirat tulajdonos nevének feltüntetésével, megjelentetjük az összegyűjtött verseket tartalmazó kötetben.

Berda József

BERDA JÓZSEF

Elkergetsz, de én kenyérrel kínállak téged...

Hiába minden testvér!
Ha százszor leköpöd az arcom,
én mégis kenyeret teszek asztalodra,
– mert tudom az idők elvették eszedet...
Nagy hibáid
alázatossá facsariják égő szívemet:
add kezembe gyöngé kezedet.
Látod? amott nevetnek a mezők
és mindennek olyan jószaga van.
– Mert több van a másiknak?
Ne gyűlölj!

Mi olcsó felelősségben
nem osztozunk.
Este lefekszünk és reggel felkelünk
– elfáradni a szent Kapu elé...
Igy. – Gyere testvérem,
magadhoz hivlak,
leköpött testvéred a szeretetben.
Inkább én halok meg,
de néked nem szabad elveszned
üres kezekkel
a megáradt Élet előtt...

1928

A szabadság szép nevében

Tündökölj, vigadj szép Anyaszentegyházam,
Jövőd ne szabja meg többé az úri Magyarország.
Nem a szolgák családját tereld te:
legyen sorsod a fényes, a legszebb szabadság!

Szentjeid égő példája legyen szépséges forradalmunk:
emberség ellen ne vétsen már semmi gonosz önkény.
Békülj Egyház, békülj demokrácia, hogy éljen a fény,
haljon a sötét s győzzön végre az isteni törvény.

1947

HIRMANN LÁSZLÓ

Rákóczy Géza

Újpest történetének szer-
ves része a közel száz esz-
tendő Könyves Kálmán
Gimnázium, melynek falai
között tudósok, művészek,
közéleti személyiségek hada nevelődött. Jól
ismert az iskolát alapító Klima Lajos igaz-
gató neve, minden újpesti tudja, hogy az is-
kola jogelődjében tanított Babits Mihály.

Ugyanakkor szinte a feledés homá-
lyába merült dr. Rákóczy Géza, pedig a
gimnázium az ő igazgatása alatt élte meg a
legnagyobb változásokat, ekkor költözött
jelenlegi épületébe, ekkor vette fel Könyves
Kálmán nevét.

A gimnázium második igazgatója
1869. április 12-én született Vácott, polgári
családban. Középiskolába a jászberényi köz-
ségi főgimnáziumba járt, itt is érettségizett.
Ezt követően a budapesti tudományegye-
temre került, ahol filozófia szakos tanári ké-
pesítésre tett szert. Bölcsészdoktori okle-
velét 1898. május 11-én vehette kézhez.

Egyetemi hallgatóként tudományos
tevékenységet is folytatott, 1892-ben pub-
likálta a 18. század végén született költő,
Ungvárnémeti Tóth László életrajzát.

Friss diplomás tanárként önkéntes-
nek jelentkezett a császári és királyi 32. gya-
logezredbe, hogy honvédelmi kötelezett-
ségének mielőbb eleget tegyen. A budapesti
háziezredben olyan derekasan állt helyt,
hogy a 68., majd a 13. gyalogezerednél telje-
sített szolgálat után végül hadnagyi rang-
ban szerelt le.

Pedagógusi pályafutása 1894-ben
vette kezdetét, mikor helyettes tanárként
alkalmazták a jászberényi községi főgimná-
ziumban. 1896-ban áthelyezéssel került a
nyitrai katolikus főgimnáziumba, majd ú-
jabb három évet követően a pozsonyi gim-
náziumban végre „rendes tanárrá” nevezték
ki. Tanárként mindenhol szívvel-lélekkel,
igazi hivatástudattal végezte munkáját.
Talán ennek köszönhető, hogy iskolaigaz-

gatói megbízást kapott – 1909-ben a fehér-
templomi főgimnázium direktora lett.

Sorsa 1913-ban vetette Újpestre.
Klima Lajos, az Újpesti Állami Főgimná-
zium igazgatója Budapesten kapott állást.
Az így megüresedett státust töltötték be
Rákóczy Gézával, aki a felvidéki iskolák
után végre a szülővárosához legközelebb
eső városban kapott felelős beosztást. Az
1913/14-es tanév már az ő igazgatása je-
gyében telt el. Ekkor javában folytak azok a
kivitelezési munkálatok, amelyek ered-
ményeképpen a gimnázium a következő
tanévet új épületben kezdhette meg. A Tő-
ry Emil és Pogány Móric által tervezett Fe-
renc József (ma: Tanoda) téri komplexum
klasszicizáló jellegével hamarosan a város
egyik jelképe lett. A gimnázium második
igazgatójára hárult az új épület felszerelé-
sének, birtokbavételének látványos és ko-
moly feladata.

Az ekkor már városi rangú Újpest
legrangosabb oktatási intézménye hamaro-
san nehéz időket élt meg, hiszen a kibonta-
kozó háború az iskolát sem hagyta érintet-
lenül. A harcok elhúzódásával ellátási gon-
dok jelentkeztek, fűtőanyaghiány miatt
telente hosszabb szénszünetet tartottak. A
tanulók tanrendjébe bekerültek a katonai
tárgyú előadások. 1917-ben már a tanári
kar nyolc tagja teljesített frontszolgálatot.
Közülük négyen csak 1920-ban tértek visz-
sza a szibériai hadifogságból. A felnőttkort
elérő diákok is behívót kaptak, többen a
harctéren veszítették életüket.

A legnehezebb idők azonban a hábo-
rút követő proletárdiktatúra alatt köszöntö-
tek az iskolára. 1919 áprilisában a Tanács-
köztársaság közoktatásügyi népbiztosa,
Kunfi Zsigmond elmozdította az iskola élé-
ről Rákóczy Gézát, helyére a fiatal jogászt,
Illés Bélát állította művelődési biztosként, az
intézmény vezetését egy háromtagú direk-
tóriumnak bízta át. Az iskola tanrendjébe ekkor
vezették be Buharin és Engels munkáit, mi-

közben Kölcsey Parainesisét csak kihagyásokkal lehetett tanítani. A volt igazgató sem kerülhette el sorsát. Feljelentették, miszerint Károly király és Tisza miniszterelnök pasztellképeit rejtegeti a szertárban, ezért túszerként házi őrizetbe került. Ez minden bizonyítással azt jelentette, hogy nem hagyhatta el az iskola jobb szárnyában kialakított igazgatói lakását, és nem oktathatott. Csupán a tanács hatalom bukását követően, augusztusban térhetett vissza iskolája élére és a katedrára. 1919 őszén a román királyi hadsereg alakulatait szállásolták el a gimnázium épületében, így a tanításra a délutáni órákban a szemközti polgári iskola falai között került sor. Az igazgató határozott intézkedéseinek köszönhetően a megszálló csapatok kivonását követően a gimnáziumi élet hamarosan a régi kerékvágásba került. A Tanácsköztársaság ideje alatt tanúsított magatartás miatt három tanuló más intézmény érettségi vizs-

gájára utasítottak, négy tanuló előtt pedig az iskola örökre bezárta kapuit.

1920. május 23-án bensőséges ünnepély keretében leplezték le azt a fekete márványtáblát, Görög Ignác szobrász alkotását, amely az első világháborúban elesett hét gimnáziumi tanulónak állított emléket. Nagy tisztesség érte az igazgatót is, 1921. április 12-én kormányzói rendelettel tanterületi királyi főigazgatói címet kapott.

Az 1922/23-as tanévben – a 64408-1922. sz. miniszteri rendelet értelmében – az Újpesti Állami Főgimnázium felvette Könyves Kálmán király nevét. A névválasztásnak üzenetértéke volt, hiszen mint az iskola évkönyvében olvasható, „ifjú városunkban, mint legfelsőbb tanintézet, a mi iskolánk nevelt először a hazának a könyv és kard kettős eszményképeért hevülő ifjakat. Ezért viseli Könyves Kálmán nevét. És ma jobban, mint valaha, a könyv és kard kettős eszményére kell esküdni minden magyar ifjúnak”.

Rákóczy Géza igazgató ekkor már közel harminc évet töltött el a tanári pályán. Az 1924. évi érettségi vizsgákat betegen, gyengülő erővel vezényelte le. 1924. június 21-én hunyt el. Utóda dr. Zibolen Endre lett, akit a Kanizsai Dorottya Leánygimnázium éléről helyeztek át. A gimnázium évi értesítője fekete gyászkerettel jelent meg, melyben Kovács Géza igazgatóhelyettes rövid nekrológban méltatta az elhunyt igazgató érdemeit. „Rendelkezései rövidke és határozottak, de a pillanatnyi helyzetekhez mindenkor a legillőbbek voltak, irodáján és aktáin az ízlés, csíny és pontosság nemes varázsa ömlött el [...] Tanítványainak atyai jóságú mestere, tanártársainak baráti érzésű főnöke volt. Nagy szíve volt Rákóczy Gézának...”. Nem csupán közvetlen munkatársainak volt jó véleménye a néhai direktorról. Dr. Ugró Gyula így méltatta Újpest c. monográfiájában a Könyves Kálmán Gimnázium második igazgatóját: „Hivatásának magas színvonalán állva a legtekélyesebben teljesítette mindenkor feladatát”.

Dr. Rákóczy Gézát a helyi oktatásügy szolgálatában töltött évtizedek méltán emelik a híres újpestiek körébe.

Dr. Rákóczy Géza

Vác 19. századi látképe

Újpest történelmi sorsának egyik sajátossága, hogy a város fejlődéséhez zömmel más településről érkezett személyiségek járultak hozzá. Rákóczy Géza, Vác (ahogyan akkor írták: Vác) szülőtte is közéjük tartozik. A város, ahonnan származott, mindig is szoros kapcsolatokat ápolt Újpesttel. A püspöki székhelyet, melyet Szent István alapított, régi hadiút kötötte össze Pesttel, ezen útvonal mellett alakult ki Újmegyer falu a káposztásmegyeri pusztá közelében. Vác a középkor óta virágzó település volt, patinás közintézményekkel, iskolákkal, templomokkal. Járási központ volt, így a formálódó Újpest község közigazgatásilag Vác-hoz tartozott, katolikus papjai is a váci püspöktől kapták megbízatásukat. A két település

kapcsolatait jellemzi a tény, hogy díszpolgáraink sorában két váci is található: Kemény Gusztáv és Ivánka Pál szolgabírók. (Előbbi 1887-ben elsőként nyerte el a rangos címet, kifejezetten a településünk érdekében kifejtett tevékenysége jutalmaként.)

Ugyanakkor a fiatal Újpest méreteiben hamarosan maga mögé utasította szomszédját. Vác terjeszkedését behatárolták a földrajzi adottságok, a Duna, a Gödöllői-dombság és a Naszály közé ékelődve megőrizte kisvárosjellegét, a 19. sz. végén is alig húszezres település volt. Újpest ezzel szemben iparváros lett, és az előbb említett lakosság kétszeresével büszkélkedhetett ugyanazon időszakban. A két város kapcsolatai máig sem szakadtak meg, a terület legforgalmasabb útvonala nem véletlenül viseli a Váci út nevet. □

„Adok neked kenyeret, add vissza a kenyeret!” Beszélgetés a 80. születésnapjára készülődő Szusza Ferenc

Egyszerű, hagyományos ri-
portra készültem Szusza Fe-
rencel, az UTE és az Újpesti
Dózsa örökös bajnokával, Új-
pest díszpolgárával, az Ad Ho-
norem Újpest 1840–1990 kitüntetettjével.
Többszöri egyeztetés után került sor az első
beszélgetésre. Találkoztunk, de Szusza Ferenc
láthatóan nem érezte jól magát. Beszéltünk
telefonon, de nem volt az igazi! A Szusza nem
lehet ilyen! Már majdnem feladtam. Aztán, a
következő találkozón alig tudtuk abbahagy-
ni a beszélgetést. Szinte tűzbe jött! A fociról
beszélt. A kezdetekről...

– Az 1940-es évek legelején az újpesti
labdarúgás két fontos egyesülete az Újpesti
Torna Egylet, azaz az UTE és az Újpest volt.
Az elsőben kitűnő amatőr játékosok és nagy-
szerű emberek játszottak. A másik igazi profi
klub volt. Ennek Langfelder Patyi bácsi, ala-
acsony, szivaros ember volt az igazgatója.

Zsengellér (balra), mellette Szusza

1942-ben, érettségi után én is az Újpest szer-
ződéses játékosa lettem. A profi szerződést
Aschner Lipót kötötte meg velem. Aschner
korábban az UTE elnöke volt, 1942-ben az
UTE és az Újpest egyik legbefolyásosabb ve-
zetőjeként irányította a két egyesület mun-
káját is, miközben az Egyesült Izzólámpa és
Villamossági Rt. vezérigazgatója volt.

– Milyen szerepe volt a családnak abban,
hogy az élete így alakult?

– Egyszerű családból származom. A
Juta-házban születtem. Nagy szeretetben nőt-
tem fel. Apám a Kender Juta Gyárban dolgo-
zott. Tiszteltem, becsültem és szerettem. Ki-
járt a mérkőzésekre. Szigorú ember volt. Kri-
tizált és biztatott. Mindig éreztem, hogy a ja-
vamat akarja. Akármilyen történet, a szüleimet
ott érzem magam mögött.

– Édesanyja is örült, hogy a fia labdarúgó
lett?

– Mi, gyerekek, rengeteget fociztunk a
Kender Juta Gyár melletti grundon. Egyszer
édesanyám értem jött, haza akart zavarni. „Ne
bántsa! – mondta egy minket figyelő úr – eb-
ből a gyerekből még lesz valami.” Egyszer egy
válogatott mérkőzésre is utánam jött. Igaz,
csak a második félidőre ért oda. Ez a svéd
–magyar meccs volt a Fradi-pályán. Az első
félidőben megsérültem, és a fejemen egy tur-
bánnal jöttem ki a második félidőre. Közben
leesett az első hó. Az édesanyám Újpestről utá-
nam hozta a kabátomat, nehogy megfázzak.
Amikor meglátott a turbánnal, többet nem jött
el. Ennyire féltett és szeretett, sőt még ennél is
jobban.

– Mit jelentett Önnek az Újpest?

– Felnőtt sportpályafutásom során,
csak az UTE és a jogutód Újpesti Dózsa játé-
kosa voltam. Két számmal szeretném jelezni a
helyzetet. 37 éves koromban hagytam abba a
játékot. 463 NB I-es mérkőzésen játszottam,

és 397 NB I.-es gólt szereztem. Ez ma Magyarországon – bizonyos értelemben – a II. helyet jelenti. A tatabányai Szabó György, aki 38 éves koráig volt NB I.-es játékos, több meccset játszott, ő azonban hátvéd volt. 1972-ben az első osztályú nemzeti bajnokságban való mérkőzés-számom és góljaim alapján Münchenben megkaptam ezért a rekordomért járó oklevelet. Németországba meghívták még Zsengellért és Puskást is. Puskás Öcsi nagy gólgyártó volt, de két klubban szerezte góljait. A Honvédban és a Realban.

– 1942 és 1956 között 24-szeres válogatott volt, a válogatott mérkőzéseken 18 gólt szerzett. A korszak legnevesebb sportolójának egyikeként tartották számon. Önöket becenevükön emlegették: Papp Laci, Szusza Ferkó, Puskás Öcsi, Bozsik Cucu... Aztán egyszer csak kimaradt a válogatottból. Pedig, mondták, a szovjetek elleni válogatott mérkőzésen 1951-ben még a tizenegyest is szándékosan mellé rúgta.

– A tizenegyesrúgás nem igaz. Nem rúgtam szándékosan mellé! Én gólokat szoktam rúgni! Tény, hogy Moszkvában két mérkőzést játszottunk. Az első 1:1-re végződött – ezen játszottam, és a szünetben lecseréltek – és a másodikon 2:1-re kaptunk. Ilyenkor mindig felfokozott volt a hangulat. Győzelemnél is meg kell beszélni a dolgokat, de vereség után még inkább. Bozsik Cucuval voltunk egy szobában, aminek a terasza a Vörös tér felé nyílt. Pont ezektől a ... kaptunk ki – mondtam. Ez volt a legszebb szoba. A többiek is feljöttek. Ebben a hangulatban a pezsgő is előkerült. Buzánszky Jenő kidobott egy üveget a tér felé. Jó kondiban volt, túlment a vonalon, ahol a politikai vezetők közlekedtek kocsijaikon. Ekkor persze nem volt ott senki. Nagyot pukkant. Terrorcselekménynek vették. Jött a rendőrség a hotelba. Sebes Gusztáv, a szövetségi kapitány tudta, hogy kié az a szoba. Megkérdezték Cucut, azt mondta, ő nem volt. Bozsik párttag volt. Egy párttag nem hazudik. Mentek tovább. Én is mondtam, hogy én nem voltam. Én nem voltam párttag. A Jenő volt, aki most is a barátom. Most már megmondhatom, de akkor nem mondtam.

– Évekkel később még mindig kiemelkedő játékos volt, és akkor sem szerepeltették a válogatottban!

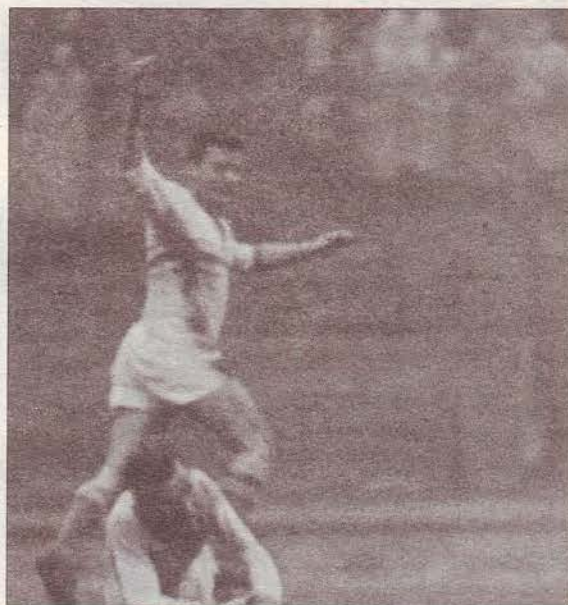
– Csak azt mondhatom, amit az Újpesti Közművelődési Körben is mondtam. Bozsiknak és Puskásnak is voltak remek gondolatai a pályán. Én csak Hidegkuti Nándi helyett kerülhettem volna be. A Nándi tökéletesen kiszolgálta őket. Ennyi irányító már nem fért volna el egy csapatban.

– Erre mondta a beszélgetésen jelen lévő Szepesi György: „A Szusza Feri ilyen gáláns úriember! Szereti a gáláns megoldásokat!” Őn a pályán is szerette az elegáns húzásokat, nem emlékszem arra, hogy indulatosnak láttam volna, vagy gorombának. A sportszerűtlenséget pedig egyenesen kizárhatjuk. Melyik iskolában tanult?

– Elemi iskolába a Tomori utcába jártam. Ezután a Váci úti Polgári Iskola következett. 1942-ben érettségiztem a Báró Wesselényi Miklós Felső Kereskedelmi Iskolában, az Izabella utcában. Dr. Golda János volt az osztályfőnököm. Nagyon jól emlékszem a tiszta tekintetére, hangjára. Kitűnő öltöneyei voltak, és nagy tudású volt. Mindenki szeretett olvasni az osztályban. Mai ésszel még többet tanulnék. Nekem már akkor volt szmokingom, ezért mindenkit ebben fényképeztek.

– Hogyan került külföldre?

– 1959-től edzőként dolgoztam. 1962–63 és 1966–68 között a Rába ETO, 1963–65 és 1980–81 között az Újpesti Dózsa, 1969-ben az Egri Dózsa edzője voltam. 1970-

A góllövés öröme. Szusza Ferenc 1943-ban, az Újpest FC–Ferencváros mérkőzésén

ben Lengyelországba hívtak, itt a Górnik Zabrze csapatánál dolgoztam. 1972-ben kerültem Spanyolországba. Előbb a Betis Sevilla, aztán az Atletico Madrid vezetőedzője lettem.

– *Milyen nyelven beszélt a játékosokkal?*

– Megtanultam egy kicsit lengyelül, spanyolul pedig még előadásokat is tartottam. A spanyol médiával is jó volt a kapcsolat. Szívesen beszélgettem velük. Szerettem, ha jó riportokat csináltak. Adtam nekik kenyeret, aztán visszaadták a kenyeret, ahogyan egy spanyol mondás tartja.

– *Spanyolországban így nevezték: „a Mágus”...*

– A szurkolók is, az újságírók is így emlegettek.

– *Mit tart a legszebb eredménynek?*

– A labdarúgás révén értem el mindent, tehát ezek az eredmények a legfontosabbak a számomra. Az egyesületem, az Újpest, és az itteni szurkolók pedig mindig értékelték a munkámat, a játékomat. Ez nagyon jólesett és most is jó érzés. Lehetnék büszke, de ezt a szót valahogy nem szeretem. Játékosan kell élni az életet!

– *Milyen az ideális játékos?*

– Sárosi Gyuri intelligenciája és Zsengellér Gyula tudása összegyűrva.

– *Volt-e olyan játékos, aki ehhez közelített?*

– Győrben öt, az UTE-nál két évet dolgoztam, így magyar játékost nem tudok mondani az aktív időszakom alatt. Ez kevés idő ilyen jellegű munkához. Lengyelországban volt ilyen játékos. A Górnik Zabrze cen-

tere, Lobánszky. Ő akart tanulni. Jellemző volt rá, hogy egy hosszabb gyakorlási idő után hagytam egy kicsit pihenni, ami csak annyit jelentett, hogy az edzés utáni egyéni munka elmaradt. Vodek két hét múlva elem állt, és azt kérdezte tőlem, haragszom-e rá, mert már két hete nem foglalkozom vele. Ezzel a csapattal még a Manchestert is megvertük Katowicében 2:0-ra, és a mai szabályok szerint tovább is jutottunk volna a hazai pályájukon elszenvedett vereség után, de akkor még harmadik mérkőzést kellett játszani. A harmadikon pedig Koppenhágában kikaptunk 3:1-re. Néhány éve még külföldön a tévében néztem egy mérkőzést. Volt egy fiatal játékos, aki egy mozdulattal olyat tett, amit mások csak hárommal tudnak megcsinálni, és fantasztikus volt a kezdősebessége. Ebből még nagy ember lesz – gondoltam. Ronaldónak hívták...

– *Volt-e edzői ideálja?*

– Nem lehetett. Mi nem mehettünk külföldre. Nem ismertük a nagy edzők munkáit és edzéseit. Nem volt kapcsolatunk a külfölddel.

– *Kit tart a legjobb edzőnek?*

– Kalmár Jenőt. Kalmár Jenő a válogatottnál dolgozott. Elméletileg is, a pályán is sokat tanultam tőle. Mindent bemutatott. A testtartásokat is. Képzeli csak el, hogy egy eldőlő kapáslövésnél mennyi apró elem van. Az mind számít.

– *Lehet a labdarúgást tanulni?*

– Lehet, és kell is. De mindent, természetesen, nem lehet megtanulni. Ugyanakkor benne kell lenni a sportban, ismerni kell a folyamatokat is.

– *Mi a véleménye a labdarúgás mai helyzetéről?*

– Ma már nem mernék nyilatkozni a problémákról. Évek óta nyugdíjas vagyok.

– *Röviden mégis mit tart problémásnak?*

– Rosszak az edzések! Nem tanítanak, hanem edzenek.

– *Mit tehetünk ma Újpesten?*

– Spanyolországban Sociosnak nevezik azokat, akik egy évre előre megveszik a bérletet, a páholyjegyeket. A Real Madrid csapatánál 86 000 ilyen ember van. Újpesten is vannak ilyen emberek, akik a labdarúgásért élnek. Meg kell találni a támogatókat is. Sokat kell játszani a gyerekekkel. □

Szusza Ferenc 2002 decemberében újpesti otthonában

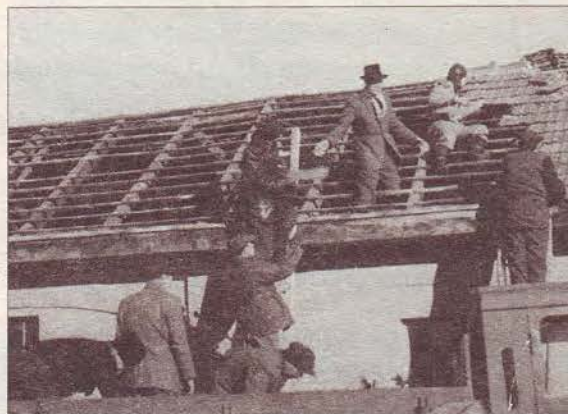
SALAMON LAJOS

Háborús emlék

1944 telén szénhiány miatt téli szünet volt az iskolában. Hogy elfoglaltam magam, édesanyám a Fonciere biztosító társaságnál helyezt el mint szünidei tanuló diákot. Az iroda a Mádi Lajos utca 2.-ben volt. Az orosz csapatok a fóti dombokról lőtték a várost, a férfiakat összeszedték, és Rákospalota határába vitték árokásásra. Amilyen szerencsétlen voltam, egyik délben a Kis-pék előtt (a Lőrinc utca, István út, Mádi Lajos utca háromszögében), a postával szemben álltam, amikor megjelent néhány fiatalember puskával a hátán. Piros-fehér-zöld karszalag díszelgett a kabátjukon. „KIS KÁSOK” voltak, azaz a kisegítő karhatalmi zászlóalj tagjai. Azonnal elkaptak, teherautóra raktak, hogy árokásásra nagyon jó leszek. A rákospalotai régi Fóti útra vittek. A többiekkel együtt engem is lezavartak az autóról, és gyalog menetelésben kellett a célpontot elérnünk. A tömeg rendezetlenül vonult, én az út melletti árokban egymagam haladtam. Közben az országúton a földművesek nagy szekerekkel hozták a betakarított terményt. Jól ismertem ezt a helyet, tudtam, hogy itt az országúton a villamos nagy kanyart ír le, mert a református templom előtt vissza kell térjen a végállomásra. A szűk falusi utcákon a jármű szinte lépés-

ben teszi meg az utat. Észrevettem, hogy a magasba rakott parasztszekerek fedeznek, így megfordultam, és a nagyon lassú 55-ös villamos nyitott pótkocsijára felugrottam. Az Erzsébet utcai megállóig utaztam, majd onnan hazasétáltam. Miután hazaértem, édesanyám sűrű könnycseppek közepette rögtön átvitt a Deák utcai sarokra, Manfréd Cecil tanárnő svájci védett házába. Ez a ház föld alatti folyosós pincerendszerrel rendelkezett. A Deák utcai pincéből titkos ajtó nyílt a Thököly utca 3. számú ház pincéjébe, onnan a Faggyas doktor úrék pincéjén keresztül a Horthy Miklós úton lakó Almásiék pincéjébe. □

Újjáépítés 1945 tavaszán

Felhívás

Keressük Újpest régi emlékeit: visszaemlékezéseket, régi fényképeket, képeslapokat, dokumentumokat és minden olyan személyes emléket, amelyek városrészünk múltjához kötődnek. Amennyiben Ön szívesen mesél családjá, munkahelye történetéről, kérjük, jelezze fel emlékeit, vagy jelezzen szerkesz-

tőségünknek, és rögzítjük visszaemlékezését. A rendelkezésünkre bocsátott anyagot az Újpesti Helytörténeti Gyűjteményben (1043 Budapest, Berda József u. 48.) helyezzük el.*

*Ebben a rovatunkban folyamatosan közöljük olvasóink leveleit, szükség szerint szerkesztett formában, esetleg rövidítve.

Az elmúlt hónapokban készült el Kriska György-Maklári Jenőné-Scheuer Zsuzsanna: *Gyertek velünk erdei iskolába!* című pedagógiai segédlete. A könyv a Farkas-erdő kínálta természetes környezet

lehetőségeit felhasználva új, érdekes tanulási lehetőséget kínál a környezeti nevelés területén. A kötet elején rövid áttekintést olvashatunk az erdei iskola pedagógiai történetéről, típusairól; a szerzők ugyanakkor tanácsokkal szolgálnak az ismeretátadás technikáját, szakmai megoldásait illetően. Biológus, erdész, madarász és sportszakember foglalkozik a szabadterén megfigyelendőkkel és a mozgási lehetőségekkel. A kiadvány számítógépes feldolgozásához floppy is beszerezhető. A *Gyertek velünk erdei iskolába!* című könyv megjelentetését Újpesti Önkormányzata és a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány támogatta.

A kiadvány megvásárolható a Fővárosi Pedagógiai Intézet könyvesboltjában és a Karinthy Frigyes Általános Művelődési Központban.

Újpest történetét sokan, sokféle megközelítésben megírták. Kocsis Tibor kötete sajátos kísérlet a múlt feltárására. Egészen új módon, a lilák labdarúgó-történetén keresztül juthatunk el komoly történelmi ismeretekig. A mű

felépítése hagyományos, kronologikus alapokon nyugszik. A szerző részletesen felsorolja az Újpesti Torna Egylet, Újpest FC és az Újpesti Dózsa neves személyiségeit; évek szerint a mérkőzések idejét, helyét, a csapatok összeállítását, a játékvezetőket, a nézők számát, a gólokat és a góllövőket, a félidő állását és a gólok idejét.

A könyv történelmi bevezető sorai bemutatják, hogy Újpest városvezetői számára a sport és a labdarúgás minden időben a szívügyek közé tartozott. 1885-től kezdődően, az egyes évek eseményeit, társadalmi-politikai változásait rövid bevezetőben idézi fel a szerző.

A könyvet statisztikai összeállítás, számos táblázat és korabeli fotók teszik még szemléletesebbé. A kötetet a lilák nemzetközi mérkőzéseinek rövid ismertetése zárja.

A Veronica Kft. által kiadott könyv terjesztése postai úton történik. Újpesti lakosoknak a kiadó házhoz szállítja a kötetet, amely megrendelhető a 06-30-464-0587-es, valamint a 06-27-312-325-ös telefonszámon. Az érdeklődők mindkét könyvet megtekinthetik az Újpesti Helytörténeti Gyűjteményben (Bp. IV., Berda József u. 48.).

Helytörténeti vetélkedő

Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány kuratóriuma szeptember 2-án megtartotta soron következő ülését. A kurátorok döntöttek a 2003. évi helytörténeti vetélkedő meghirdetéséről. A felhívásra 12 általános iskolai csapat jelentkezett. A vetélkedőre 2003. április 11-én kerül sor az Újpesti Gyermek- és Ifjúsági Házban.

Újpesti akadémikusok emlékére

Az Újpesti Két Tanítási Nyelvű Műszaki Szakközépiskola és Gimnázium kerületi vetélkedőt hirdetett az újpesti akadémikusok emlékére. A középiskolások november 13-án adtak számot tudásukról. Az első és a harmadik helyen a Könyves Kálmán Gimnázium csapatai végeztek; második a házigazda iskola csapata lett.

Százéves iskolák

Emléktábla kerül a Bródy Imre Gimnázium falára. Az iskola épületét 100 éve, 1902-ben építették. Az emléktáblát az Újpesti Helytörténeti Alapítvány állíttatja.

Ugyancsak centenáriumát ünnepli a Langlet Valdemar Általános és Felnőttképző Iskola. Az évforduló alkalmából emléktáblát helyeztek el az épület folyosóján.*

*Decemberi számunk 1., 5., 6., 7., 10., 11., 15., 17., 23. és 31. oldalán látható fotókat és dokumentumokat az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény bocsátotta rendelkezésünkre.